



Oláh Dániel

## **A közgazdaságtan elfeledett fogalmai: föld és járadék a 21. században**

### **ABSZTRAKT**

A modern neoklasszikus közgazdaságtan számos modellje szerint a két fő termelési tényező a munka és a tőke. E hasznos egyszerűsítésnek tűnő megközelítés azonban a neoklasszikus közgazdaságtan újítása: a 18-19. századi klasszikus gondolkodók számára a föld, mint termelési tényező volt az elemzések egyik központi fogalma. A tanulmány, amely a közgazdaságtan, illetve annak földrajzzal vett határterületeinek elméleteit vizsgálja történelmi megközelítésben arra a kérdésre keres választ, hogy a föld, mint termelési tényező mikor tűnt el a közgazdaságtanból, és hogy megjelent-e a gazdaságföldrajzban. Végül amellet érvel, hogy a föld, mint tényező egyes területeken, mint például az egyenlőtlenségek megértése, elengedhetetlenül fontossá válik, mindinkább a lokációs értéke miatt. A tanulmány következtetése, hogy minden közgazdasági elméletnek létezik egy gazdaságföldrajzi "tükörképe", a neoklasszikus közgazdaságtan imperializmusa pedig megjelent a gazdaságföldrajzban is.

### **ABSTRACT**

According to several models in modern neoclassical economics the two major factors of production are labor and capital. This seemingly useful simplification is the innovation of neoclassical economics: thinkers of the 18-19<sup>th</sup> century considered land as a central concept of their analysis. This study analyzes the frontier theories of economics and geography in a historical context and poses the question of how land disappeared from economic theories and whether it appeared in economic geography. It argues that land is crucial in understanding inequalities because of its locational value. The conclusion is that every economic theory has a parallel theory in economic geography and the imperialism of neoclassical economics also appeared in economic geography.

*Kulcsszavak: regionális gazdaságtan, elmélettörténet, járadék, geográfia, föld*

*Keywords: regional economics, history of economic thought, rent, geography, land*

## BEVEZETÉS

A főáramú közgazdaságtani elméletekben a föld rend szerint nem kap megfelelő szerepet. A klasszikus közgazdaságtan a 18. századtól viszont még különös figyelmet fordított a földtulajdonra és annak termelésbeli szerepének elemzésére. Adam Smith, David Ricardo vagy Thomas Malthus is a földtulajdonhoz kapcsolta a járadékot, jelentős jövedelemelosztási problémákat jelezve előre (MACFARLANE, L. 2017). Ők elsősorban a mezőgazdasági termőföld értékéről beszélnek, míg a modern értelemben a föld értékét egyre inkább az elhelyezkedés – a termelő tevékenység földrajzi elhelyezésétől – adja (BRAUND, M. 2005; HUBACEK, K. és BERGH, J. 2002). Azonban már a klasszikus hagyomány alatt megkezdődött a föld szerepének háttérbe szorulása, egy lehetséges magyarázat szerint azért, mert a 19. századi angliai társadalomtudósok számára már a dolgozók nyomora és a tőketulajdonosok rendkívüli gazdagsága volt igazán szembevetendő (STILWELL, F. és JORDAN, K. 2004).

A versengő közgazdasági iskolák, legyen szó osztrák, neoklasszikus, keynesi vagy posztkeynesi irányzatról, bár sok elemében ellentmondó elméleteket és feltevéseket alkotnak, mindannyian olyan közös elméleti modellkeretben mozognak, amelyben nem létezik föld. És bár a tudományos modellek (akárcsak a térképek) definíció szerint egyszerűsítenek, egy jó “térkép”, azaz tudományos elmélet nem hagyhatja figyelmen kívül a “földet”. Így egy jó (előrejelzéseket megfogalmazni képes) gazdasági modellnek is érdemes figyelembe vennie e termelési tényezőt a 21. században, különösen akkor, ha jövedelmi egyenlőtlenségeket vizsgál (STILWELL, F. és JORDAN, K. 2004). Hiszen amint arra HUBACEK és BERGH (2002) rámutat, minden erőforrásallokációs döntés a “földön”, térben történik. Elemzésünkben bemutatjuk, hogy az új, 2008-as válság utáni közgazdasági gondolkodásban miként jelenik meg a tér, a lokáció és a “föld”. Kutatásunk azért is illeszkedik releváns kutatási programba, mert HUBACEK és BERGH (2002) szerint a föld konceptualizálásának történeti elemzése rendkívül hiányos a szakirodalomban.

Az elemzés módszere az elsődleges és másodlagos szakirodalmi források áttekintő, értékelő összegzése. Ki kell emelni, hogy az elemzés fókuszja a nyugati világ tudományos vitáira irányul. A közép- és kelet-európai elméletek külön tárgyalást érdemelnének azért is, mert itt jelentősen eltérő gazdasági fejlettségű, népsűrűségű és politikai berendezkedésű, földbőséggel küzdő térségekről volt szó a történelem során, ami az elméletekre is nagy hatást gyakorolt. A források kiválasztásánál arra törekedtünk, hogy mindegyik fontos, főbb elmélettörténeti időszak megjelenjen, de itt is csupán az újkortól kezdődő, modern elméleteket elemezzük.

A kutatás célja egy elmélettörténeti értelmezés bemutatása. Elemzésünk a közgazdaságtan, illetve annak földrajzzal vett határterületeinek elméleteit vizsgálja történelmi megközelítésben és arra a kérdésre keres választ, hogy a föld, mint termelési tényező mikor és miért tűnt el a közgazdaságtanból, és hogy megjelent-e a gazdaságföldrajzban.

## FÖLD A KLASSZIKUS KÖZGAZDASÁGTANBAN

Bár a klasszikus közgazdaságtan képviselői a “földtényező” fogalmában több esetben számos más természeti erőforrást együttesen kezeltek (óceánok, atmoszféra, energia) a klasszikus közgazdaságtan számára a földtényező mégis alapvető fontosságú volt. Különösen igaz ez a preklasszikus gondolkodókra, például Richard Cantillonra, aki szerint a földtényező az egyetlen valóban eredeti

értékforrás a gazdaságban és minden termék értéke visszavezethető arra, hogy mennyi földre volt szükség az előállításához (HUBACEK, K. és BERGH, J. 2002). William Petty pedig azt kutatta, hogy miként vezethető vissza a föld a munkára, vagy a munka a földre, esetleg mindkettő valamely közös más értékforrásra (HUBACEK, K. és BERGH, J. 2002). RYAN-COLLINS és társai (2017) szerint a klasszikus David Ricardo, John Stuart Mill és Adam Smith is nagy hangsúlyt fektetett a földtényezőre – mivel az ipari forradalom hajnalán is erősen éreztette hatását a preklasszikus korszak –, annak azokat a tulajdonságait hangsúlyozták, amelyek megkülönböztetik más termelési tényezőktől. Érdekesség, hogy Mill a későbbi neoklasszikus iskolához hasonlóan nagyrésztben mellőzött egy termelési tényezőt, de ez nem a föld, hanem ekkor még a tőke volt (HUBACEK, K. és BERGH, J. 2002).

A tőkével vagy az emberi erőforrásokkal szemben a föld kínálata a klasszikus időkben szűkösnek és rögzítettnek tűnt Nyugat-Európában (keleten kevésbé, ezért a keleti gondolatok más kutatás tárgyát képezhetik). Ebből következett Ricardo számára a “gazdasági járadék” fogalma, ami azt jelenti, hogy a földtulajdonos csak azért számíthat többletjövedelemre, mert egy szűkös jószágot, mezőgazdasági területet birtokol. Adam Smith szerint pedig a föld ára egy monopol ár, ebből pedig járadék származik. E klasszikus irányzat attól tartott, hogy a földtulajdonosok érdemi munka nélkül, kizárólag a tulajdonjogukból eredően szerzett járadéka egyre nagyobb vagyont képez, amely a jövedelmek növekvő részét szívja el a reálgazdaságból, a valós, termelékeny beruházások megvalósításától (RYAN-COLLINS, J. és társai, 2017; MACFARLANE, L. 2017). A 19. század későbbi gondolkodói ezért mindinkább a földtulajdon államosításában, vagy valamilyen módú közösségiesítésében gondolkodtak.

Igaz volt ez még a napjainkban a neoklasszikus egyensúlyelmélet egyik atyjának tartott León Walrasra is, aki amellet érvelt, hogy a földtulajdont és a természeti erőforrásokat államosítani kellene (POTIER, J-P. 2011). Így az állam tenne szert a tulajdonosi jövedelmekre, nem pedig magánszereplők halmozná fel azokat. Sőt, a kormányzat így olyan jelentős jövedelemforrást találna, hogy ez fedezné a jövedelemadók eltörlésének pénzügyi háttérét is. A modern közgazdaságtan számára meglepő, hogy még a kor általános egyensúlyi elmélettel foglalkozó (ám önmagát “tudományos szocialistának” nevező) közgazdászára is ilyen mértékben gyakorolt hatást a klasszikus irányzat által azonosított probléma: Walras szerint a föld államosítása vezethet a tökéletes piac gyakorlati modelljéhez (WALKER, D. A. 1987). Ebben tehát hasonlóan gondolkodott a klasszikusokhoz, például John Stuart Millhez, aki szerint a föld adóztatása a piac tökéletesítéséhez szükséges, az csupán a körülmények adta előnyöket formálja át társadalmi jólétté, megelőzve a gazdagok meg nem érdemelt járadékának kialakulását. Érdekesség azonban, hogy épp Walras alapozta meg azt az elvont matematikai modellelkel dolgozó, általános egyensúlyi gondolatkört, amely a földet mint termelési tényezőt később száműzte az elméletből (FOLDVARY, F. E. 2006).

### NEOKLASSZIKUS FORRADALOM: TÉR, FÖLD NÉLKÜL

A klasszikus gondolkodók normatív, elosztást és igazságosságot vizsgáló megközelítését a neoklasszikus utódok a – korabeli fizikához, mint tudományos mércéhez való hasonulás céljából – a tudományosabbnak tartott pozitív megközelítésre cserélték le. Ennek azonban már az új nyelve, a matematika is sok esetben alkalmatlan a hatalmi, elosztási és normatív kérdések kezelésére. E normatív kérdésfeltevések központi témája, a földtulajdon és a járadék így szintén eltűnt a tudo-

mányból. John Bates Clark érvelése szerint a tőke, a munka és a föld is kezelhető úgy, ahogyan arra az üzletemberek tekintenek: absztrakt módon, termelési tényezők összességéként. Frank Knight például úgy vélte, hogy a földnek nincs különálló szerepe a termelési folyamatban, hiszen egyrészt nincsenek sajátos megkülönböztető tulajdonságai, másrészt a termőföldet a tőkejavakhoz, például a gépekhez hasonlóan kell fejleszteni és karbantartani (SCHUMPETER, J. 1954). E megközelítések segítették a termelésre vonatkozó általános elméletek megalkotását (RYAN-COLLINS, J. és társai, 2017). A folyamat eredményeként a termelési tényezők azonban két homogén termelési inputra, a munkára és a tőkére szűkültek le (FOLDVARY, F. E. 2006). A 20. század második felének domináns nemzetközi kereskedelmi modelljei – például a Heckscher-Ohlin modell – már mellőzték a természeti erőforrás-intenzív termékek modellekbe való bevonását (HUBACEK, K. és BERGH, J. 2002).

Hozzá kell tennünk, hogy nem csupán a neoklasszikus iskola létezett a századfordulón. A közgazdasági gondolkodás mindig több szálon futott, számos természettudománnyal ellentétben itt versengő világértelmezések formájában, hiszen egyikről sem lehetett egyértelműen eldönteni, hogy jól írja-e le az emberi világot. A versengést a jelenkor mindig az elmélettörténészek szelektív narratívájában ismeri meg, amely egyes iskolákat a jelenkor érdekei mentén felnagyíthat. A neoklasszikus közgazdaságtan szempontjából elemző THISSE (2011) például azért foglalkozik csak Thünen, Hotelling és Krugman munkáival, mert szerinte sok más szerző műve “nem állta ki” az idők próbáját, vagy csak megtermékenyítőleg hatott az igazán jelentős alkotókra. A föld és a tér elemzése a módszertanilag elkülönülő “német iskolában” azonban szintén árnyaltan folyt, amely elvetette az általános társadalomtudományi törvények kutatására irányuló matematizáló törekvést, ehelyett mindig az empiriára épített. Ahogy a neoklasszikus közgazdaságtan fejlődött, úgy vált egyre inkább a tudományos főáramon kívülivé az esettanulmányi-történelmi megközelítés, amely a földnek is árnyaltabb, nagyobb szerepet kínált.

A német iskola számos tagja foglalkozott a regionális gazdaságtan kérdéseivel, közülük is von Thünen volt a helyelmélet “alapítója” (THISSE, J-F. 2011). Ezt követően Weber volt az első olyan gazdaságtudományt földtudományi szemléletben is oktató kutató, aki 1909-ben megalkotta az ipari telephelyek modelljét. Az ötvenes évek előtt Engländer, Ritschl, Christaller és Hoover is hasonló témákkal, a termelés és a települések térbeli elrendeződésével illetve az ezeket meghatározó szállítási költségekkel foglalkozott. Hotelling szintén egy alapvető kérdésre, a verseny térbeli elrendeződésére alkotott modellt (THISSE, J-F. 2011). Kritikával illette Webert John Bale, aki szerint a tökéletesen racionális tervezők és a leegyszerűsített költségfogalmak okozzák e kezdeti modellek esztétikus, olykor szimmetrikus formáit (NIANGLANG, P. S. 2010).

A német iskola a 20. század első felében volt domináns, a negyvenes évektől pedig már az Egyesült Államokba helyeződött az új gazdasági geográfia központja (érdekes módon e folyamat a közgazdaságtanban is végbement a század során). Itt hozta létre Walter Isard 1949-ben a neoklasszikus egyensúlyelmélet és a helyelmélet összehangolásából eredő új modelljét (ISARD, W. 1949). Az amerikai MIT professzora kritikával illette kortársait, mert azok szerinte egy tér nélküli “álomvilágban” élnek. Ennek egyik oka az volt, hogy Észak-Amerikában a föld a 19. században még nem tűnt végesnek – ezáltal elemzendő, fontos, a termelést korlátozó tényezőnek – a telepesek szemszögéből (HUBACEK, K. és BERGH, J. 2002). A keynesi gondolatokat formalizáló John Hicks szerinte tökéletes piacokról,

nulla szállítási költségről és egyetlen egyensúlyi piaci árról beszél, a valóságban azonban a termelés térben alakul, így több különböző piac és ár jöhet létre. Mosak munkája is hibás volt szerinte, hiszen ő a nemzetközi kereskedelem általános egyensúlyi elméletét alkotta meg tér nélkül. Isard ezért a neoklasszikus modellek térbeli, tehát egy általánosabb változatát hozta létre, amelynek a korábbi, tér nélküli változatai egy speciális, nulla szállítási költségű esetnek tekinthetők (NIANGLANG, P. S. 2010).

A neoklasszikus közgazdaságtan térelméleti megfelelője a neoklasszikus telephely-elméletek irányzata volt. Ez a neoklasszikus, kínálatra és termelésre fókuszáló irányzat térbeli kiterjesztése, illetve a neoklasszikus közgazdaságtan imperializmusának megnyilvánulása és a (tudományos) tér meghódítása. Létrejöttét az indokolta, hogy a homo economicus és a legtöbb gazdasági elemzés számára korábban csak idődimenzió létezett: így a folyamaton, az időbeliségen nagyobb hangsúly volt, mint a változó alany környezetének leírásán (NIANGLANG, P. S. 2010).

A 20. század első felétől létrejövő helyelméletek azonban nagyrészt csupán egy szemponttal bővítették a modelleket, ez pedig a távolság volt. Emiatt nem is földről, hanem térről beszélhetünk, hiszen csak a távolság került be a termelési függvényekbe egy újabb inputként, azaz költségelemként, feltételezve, hogy a termelés tere nem egy változékony kulturális-politikai tér, hanem csupán egy input, amely mindig és mindenhol ugyanolyan körülmények között alakítható kibocsátássá (NIANGLANG, P. S. 2010).

Miközben a távolság egy újabb inputtá vált, maga a földtulajdon, amely egyediségéből és szűkösségéből adódóan alapvető a termelési folyamatban, összevonódott a tőkével (MACFARLANE, L. 2017). Termelési tényező helyett egy körülményként tekintettek rá, amelyet a vállalatok figyelembe vehetnek (a Solow-féle híres növekedési modell a gazdasági növekedést csak tőkefelhalmozással és munkaerővel magyarázza). Hol, hogyan és miért az adott kétdimenziós földrajzi helyen szerveződik meg a termelés: erre a kérdésre keresett választ a neoklasszikus irányzat.

A főáramú közgazdaságtanban a földrajz ugyanakkor továbbra sem jelenik meg jelentősen, bár a Nobel-díjas Paul Krugman létrehozott egy földrajzi megközelítésű elméletet a kilencvenes években (SOKOL, M. 2011), ami új gazdaságföldrajz (*new economic geography*) néven vált ismertté. A modern főáramú gazdaságföldrajz neki köszönhetően vált elterjedt elemzési formává. SHEPPARD (2013) ezt földrajzi közgazdaságtannak nevezi, mert szerinte a földrajzi szempontok csupán exogén adottságok a hasznossági függvényeket maximalizáló fogyasztók és a profitfüggvényeket maximalizáló termelők számára. Ezért szerinte érdekesebb a földrajzi gazdaságtan – nem pedig a gazdasági földrajz – gazdasági elemzéseit figyelembe venni, mert a geográfián belülről kialakuló gazdasági elemzések alkalmasak valójában a kapitalizmus természetének elemzésére.

Egy példa erre a Portertől származó globális-lokális paradoxon, amely arra utal, hogy a globalizáció miatt, azaz a szállítási költségek relatív csökkenésének köszönhetően a termelési inputokhoz vagy a fogyasztói piacokhoz való közelség fontossága csökken. Így a globalizációnak köszönhetően az elmélet szerint már perifériás helyzetekben is elképzelhetők versenyképes, innovatív vállalatok. A paradoxon lényege ugyanakkor az, hogy bár a globalizáció hatására a vállalatok tevékenysége az egész bolygóra kiterjed és termelési láncok az egész bolygót átfogják, mégis megfigyelhető egy koncentráció – különösen a magas hozzáadott értékű termelési szakaszokban – és a globális értékláncok hazai bázisának elkülönülése, illetve annak koncentrációja néhány jól körülhatárolható régióra (LENGYEL, I. 2010).

A paradoxon rávilágít a föld kettős értékteremtő szerepére is, amely egyrészt a mezőgazdasági termelésből, másrészt az elhelyezkedéséből adódik. Egy magyarázatot jelent a föld szerepének visszaszorulására az, hogy a mezőgazdasági termelés a GDP-ből drasztikusan csökkent az újkorban. Míg korábban a mezőgazdaság jelentette az elsődleges értékteremtést, addig az USA-ban 1869-ben a GDP 37,5 százalékát, 2006-ban pedig csak a GDP 0,8 százalékát adta (ALSTON ET AL., 2009). Fontos megjegyezni, hogy a föld értékteremtő ereje ezzel csak látszólag csökkent jelentéktelen szintre, valójában csupán az értékről való gondolkodás és a GDP, mint domináns mérőszám miatt vált láthatatlanná, miközben paradox módon az elhelyezkedésből származó, “lokációs-erőforrás” szerepe folyamatosan nőtt. A föld-felfogás a nyugati tudományban a pénzügyi szektor egyfajta tükörképe volt: a 19. századig a pénzügyi szektort a reálgazdaságon “élősködőnek” tekintették még a főáramú közgazdászok is, majd a marginalista forradalomtól kezdődően egy költség helyett értéként kezdték megjeleníteni a GDP-ben, összetévesztve az értéket a pénzzel és a pénzben megjelenő összegekkel (MAZZUCATO, 2018).

A földrajzi gazdaságtan tehát a fenti megközelítésekkel jobban képes a kapitalizmus természetének megértésére. E “természet” alatt arra utalunk, hogy a pénzügyiesedés következtében a tőke másként, más térben kezd mozogni mint a munkaerő, ez pedig meghatározza a kettő alkuerejét is, hatalmi egyenlőtlenségeket hozva létre (BROOKES, M. 2013). Több szerző szerint a tőke nem csak elfoglalja, hanem teremti is a teret, és ez valóban jól megfigyelhető az offshore adóparadicsomok esetében. Érdekes azonban, hogy a munkaerőt, mint aktív szereplőt még a marxista megközelítések is figyelmen kívül hagyják, és a tőke önmagát reprodukáló térbeli tevékenységére figyelnek (HEROD, A. 1997).

RYAN-COLLINS és társai (2017) hivatkoznak Mason Gaffney és Fred Harrison amerikai közgazdászokra, akik szerint a föld elméletekből való eltűnésének politikai okai lehettek. Megmutatják, hogy John Bates Clark és követői az amerikai vállalati és földtulajdonosi érdekcsoport támogatását élvezték, akik meg kívánták előzni a Henry George-féle földadóztatási elméletek szakpolitikává válását. A klasszikus, a jövedelemelosztás problémáit és a járadékokat elemzők osztályalapú és a földtényezőt figyelembe vevő elméletek megvalósulása a leggazdagabbak vagyonának jelentős részét ugyanis felemésztette volna (GAFFNEY, M. 1994). DALY és társai (1989) szerint a földtényező eltűnése a társadalmi-gazdasági valóság átalakulásához, a földtulajdonos réteg visszaszorulásához és a tőketulajdonos vagy éppen a dolgozó csoportok erősödéséhez köthető, mivel az ipari forradalomnak köszönhetően a nemzeti össztermék egyre kisebb része kötődött a földbirtokos arisztokráciához. Az olyan megerősödő szektorok, mint a textilipar már látszólag csupán közvetetten kapcsolódtak a földbirtokhoz, az érték előállítójává az ember munkaereje és a gépi technológia kettőse vált.

Így az amerikai akadémiai intézmények létrejöttét támogató elit hatására a föld a neoklasszikus gazdasági tankönyvekben már nem jelent meg, még ha a kutatók rendre meg is említették a föld szerepét (CZECH, B. 2009). Ez is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a földtulajdon szűkösségéből eredő járadékprobléma nem vált az akadémia részévé (a hatalom és a közgazdaságtan kölcsönhatásainak elemzéséért lásd HARING, N. és DOUGLAS, N. 2012). A profitadó ebből a szempontból kedvezőbb a felső egy százaléknak, hiszen a tőkét és a profitot el lehet rejteni a tőke globális mozgásterének kiszélesítésével, a földtulajdont viszont szinte lehetetlen. Ez a kihívás ösztönözte az ökológiai közgazdaságtan létrejöttét is, amely szerint a földtényezővel együtt a természeti környezetet is kihagyták a közgazdasági gondolkodásból. Ezért ez az irányzat olyan új termelési függvényeket alkot meg, amelyek a

termelés inputjaiként már a tőke és a munka mellett a természeti erőforrásokat is megjelenítik (CZECH, B. 2009).

E megközelítés helyett a neoklasszikus helyelméletek a térben is a (matematikai) egyensúlyt keresik. A fő probléma szerintük a költség és a távolság, amelyek hatására létrejönnek a térbeli egyensúlyok. Az összetettebb modellek még a munka és a tőke térbeli áramlásával is foglalkoznak, bár a földtényezővel általában nem. A távolság, mint költség értelmezése köti össze THÜNEN (1842), WEBER (1909), LÖSCH (1940), ISARD (1956) és CHRISTALLER (1933) munkásságát is. E témához társul a kapcsolódás, az elérhetőség kérdése is és ezekből következik az agglomerációs elmélet is, miszerint a vállalatok a piachoz közel igyekeznek megtelepedni, így térbeli koncentrálódás jön létre.

Az ötvenes-hatvanas évek Paul Krugmanig ívelő neoklasszikus irányzata mellett továbbra is léteztek alternatív elméletek. Jól ismert alternatíva a strukturalista politikai gazdaságtani megközelítés, amely kevesebb matematikai szigorral, de sajátos logikai struktúrákkal elemzi a világ egyenlőtlenségeit (lásd MISSIO ET AL., 2015). A hetvenes évektől a kapitalizmus társadalmi-gazdasági-hatalmi struktúráinak elemzése ismét egyre fontosabbá vált (SOKOL, M. 2011). Emellett a tudománybeli kulturális fordulat is hozzájárulhatott az intézményi, viselkedési és evolúciós regionális elméletek fejlődéséhez. Ez alatt azt az "új gazdasági földrajzot" értjük, amely már a közgazdaságtan előtt jár abban az értelemben, hogy visszahozta a plurális módszertani megközelítéseket és nem nevez ki egyetlen legitim tudományos nyelvet (ami azért fontos, mert a módszertani nyelv határozza meg, hogy milyen kérdéseket lehet vizsgálni).

Az új gazdaságföldrajz új kérdéseket vet fel: nem egy költségelemre redukálja a teret, hanem arra is kíváncsi, hogy a gazdasági termelés térbeli elrendeződése hogyan alakít más társadalmi és gazdasági folyamatokat, és így akár a rendkívül releváns egyenlőtlenség kutatásához is hozzá tud járulni. Sőt, valójában az új irányzat meglehetősen rugalmas a témaválasztások szempontjából is. Erre szükség is van, mivel a globalizációval a tér szerepe nem csökken, hanem növekszik (SOKOL, M. 2011), ráadásul a neoklasszikus és a strukturalista közgazdaságtan is csekély szerepet szán az olyan puha tényezőknek, mint a kultúra, a pszichológia, az intézmények, a hálózatok, vagy a tanulás. Azt a hirtelen gazdaságtudományi és kormányzási változást, amelyet a nyolcvanas évek neoliberalizmusnak nevezett gondolköre hozott a korábbi államvezérelt gazdaságpolitikákkal szemben és tett főárammá a posztoszocialista térségben, szintén a geográfiai elemzések kezdték kutatni (SHEPPARD, E. 2013). Az ideológiák, az értékek és a jógyakorlatok térbeli terjedése szintén kívül esik a neoklasszikus helyelméleteken.

Már eddig is utaltunk arra, hogy minden közgazdasági elméletnek van egy térbeli kiterjesztett tükörképe: a strukturalista elmélet a klasszikus közgazdászok elosztást vizsgáló megközelítéséhez igazodik, a marxi gondolatokhoz hasonlóan a tőke és a munkaerő térbeli viszonyait ragadja meg. Például a gazdasági tőke térbeli mozgását, amint olyan helyeket keres, ahol értéktöbbletet tehet szert. A kapitalizmus belső egyenlőtlenségei pedig a térben is megjelennek, a centrum-periféria, a munkamegosztás és a termelési láncok viszonyaiban (NÖLKE-VLIEGENTHART, 2009). A neoklasszikus helyelméletek elosztás és egyenlőtlenségek helyett a termelésre, a tőke szempontjaira fókuszálnak, amikor a teret egyszerű költségelemként kezelik: emiatt az irányzat számára a távolságok mérése az elsődleges. Azt azonban többek között figyelmen kívül hagyják, hogy a gazdaságban és a társadalom-

ban a földtulajdon a társadalom megszervezésének alapeleme, a társadalmi státusz fő forrása is egyben (HUBACEK, K. és BERGH, J. 2002).

Egy másik irányzat az evolúciós közgazdaságtan, amely térbeli megfelelője a térbeli tanulási folyamattal, tudásfelhalmozással, tacit és explicit tudással foglalkozó gondolkör, amely szintén újabb témák, például a pénzügyi központok kialakulásának elemzésére alkalmas (BOSCHMA-MARTIN, 2010). A szakaszelmélet a gazdasági szektorok súlyának változásából eredő gazdasági fejlődési szakaszokat, a cikluselmélet a termékek és iparágak életciklusát, a hullámelmélet pedig az innovációs hullámokat elemzi – ezek egyaránt az egyensúlyi gondolkodást mellőző és a változást előtérbe helyező evolúciós irányzat változatai. Az evolúciós elméletek hangsúlyozzák, hogy a neoklasszikus közgazdaságtan az egyensúlyokat elemzi, de ezzel azt kockáztatja, hogy irrelevánssá válik, mivel a való világot egyensúlytalanságok jellemzik. A föld, mint termelési tényező elemzése az új gazdasági földrajz keretében kaphat tudományos teret, az erre tett egyik első kísérletet látjuk RYAN-COLLINS és társai (2017) könyvében.

### A FÖLD A 21. SZÁZADI ELMÉLETEKBEN

Az egyenlőtlenségeket a főáramú közgazdaságtan és a közvélemény is hajlamos tér nélkül, vertikálisan elképzelni. Hozzá kell tennünk, hogy a 20. század második felére egyes elméletek a termelésből a föld után már a munkát is mellőzték, így az egyetlen termelési tényező a tőke maradt (ezen belül az emberi tőkét lehetett beruházásokkal fejleszteni, ami azt jelentette, hogy a föld után a munka is “beolvasztható” a tőke kategóriájába; HUBACEK, K. és BERGH, J. 2002). A geográfia nem csak abból a szempontból segíthet, hogy megmutatja, hogy az egyenlőtlenségek (például a tőke és a munka jövedelmei) elsődlegesen térben értelmezhetők, hanem abban is, hogy rámutathat a járadékra, az egyenlőtlenségeket növelő tényezőre. E földjáradékot már nem az határozza meg, hogy a még szabad területek mennyire termékenyek (ezt vizsgálta a klasszikus David Ricardo), hiszen egyre kevesebb értékes, tulajdonos nélküli föld marad; ehelyett a járadék már a földtulajdon elhelyezkedéséből ered (RYAN-COLLINS, J. és társai, 2017). Mivel az egyes közgazdászok által az új, kreatív osztálynak nevezett magasan képzett informatikai, mérnöki és pénzügyi szakemberek mindinkább globális központokban tömörülnek, az itteni területek relatív értelemben rendkívül szűkössé válnak, amely növeli a tulajdonosok monopolerejét.

A 21. századi közgazdaságtannak fel kell ismernie, hogy a föld mégsem azonosítható a tőkével (de a munka- vagy más tényezőkkel sem vonható össze, amikor az egyenlőtlenségeket elemezzük). A tőkével szemben a földtényezőt sokkal korlátozottabban lehet termelni vagy újratermelni és esetében nehezen értelmezhető az értékcsökkenés jelensége is. Emiatt a föld esetében a nettó és bruttó érték között nincs különbség. Ráadásul hosszú távon a tőkével, például a gépekkel szemben a föld értéke nem csökken, hanem növekszik, ami annak eredménye, hogy nem termelhetünk több termőföldet, azaz a kínálat rögzített, de legalábbis nem növekszik a népességbővüléssel hasonló ütemben. Míg a technológiai fejlődés hatására a legtöbb termék ára csökken, ez nem igaz a földre, amelynek ára még inkább emelkedik, ha több jövedelem marad a gazdaság szereplőinél. RYAN-COLLINS és társai (2017) hivatkoznak KNOLL és társai (2014) elemzésére, amely megmutatta, hogy 14 fejlett gazdaságban 1950 és 2012 között a lakásárak növekedésének 81 százalékát a területek árának emelkedése okozta.



A hely, mint érték tehát egyre fontosabb, azonban a gazdasági elemzésekben, sem a közvéleményben nem válnak el az épített ingatlanok a földtulajdontól (MACFARLANE, L. 2017). A korábban bemutatott elméleti tendenciák odáig vezettek, hogy jelenleg a fejlett országok statisztikai hivatalai számtalan gazdasági változót mérnek, a föld értékének változásait kivéve. Az amerikai, vagy brit statisztikai hivatalok (a GDP számításához használt nemzeti számlák rendszerében) nem kezelik külön kategóriaként a földtulajdont. Így a háztartások vagyonát és tőkenyereségeit sem lehetséges megfelelően mérni. Az elméletek szakpolitikai hatását mutatja, hogy a brit statisztikák a gyakorlatban is összevonják a földtulajdont más eszközökkel, annak ellenére, hogy a földtulajdon az egyik legnagyobb és legfontosabb vagyoneszköz a gazdaságban (MACFARLANE, L. 2017).

Nagy-Britanniában 1995 és 2015 között a nem pénzügyi eszközök közül az ingatlanok értéke nőtt négyeszeresre miközben az ingatlanok száma alig változott, míg az ipari épületek, gépek, és technológiai eszközök értéke ehhez képest alig emelkedett (az ingatlanok értékét nagy részben valójában a terület elhelyezkedéséből származó értéke mozgatja; MACFARLANE, L. 2017; ONS, 2017). Ami azt jelenti, hogy egy olyan eszköz értéke emelkedik a leginkább, amelyet a közgazdászok és a statisztikák figyelembe sem vesznek teljesen, és amely általában közvetlenül nem vesz részt a termelésben. Így pedig a legnagyobb vagyongyarapodást a vizsgált időszakban Nagy-Britanniában nem azok könyvelték el, akik megtakarítással vagy termeléssel járultak hozzá a nemzeti jövedelem gyarapodásához (ahogyan az a neoklasszikus közgazdaságtanból következne), hanem azok, akik járadékra tudtak szert tenni (amely viszont a földrajzi megközelítésben jelenik meg).

E járadékok pedig azoknak "járnak", akik kizárólagos ellenőrzést gyakorolnak a földterület, mint szűkös jószág felett – ahogyan például Henry George, a téma 19. századi amerikai kutatója azt leírta. George felvetette, hogy miért járhat járadék a földtulajdonosoknak a tulajdonlásból eredően. Szerinte ha saját munkájukat, vagy tőkéjüket használják és vállalnak azokkal kockázatot piaci tevékenységük során, akkor e jövedelemre lehetnek csupán jogosultak, ahogyan mindenki más (BRAUND, M. 2005). George szembement azzal az amerikai hagyománnyal, amely a föld kínálatát végtelennek, emiatt azt elemzésre kevésbé méltónak tartotta (HUBACEK, K. és BERGH, J. 2002). Sőt, a földmonopóliumok problémájának megfogalmazásának előfeltétele volt, hogy kimondja a földtényező korlátosságát. Emiatt célozta George a földjáradékok szétosztását a közösség tagjai között. Nem véletlen, hogy őt tartják az utolsó klasszikus közgazdásznak (HUBACEK, K. és BERGH, J. 2002).

A fentieknek jelentős makrogazdasági következményei vannak. A lokációért való küzdelemmel a földtulajdonosok monopolhelyzete automatikusan növekszik (anélkül, hogy ők a kartellező vállalatokhoz hasonlóan bármit tettek volna e pozícióért), így pedig egyre nagyobb rendszeres jövedelmekre tesznek szert. Ezt a monopolhelyzetből eredő bérleti díjat nevezzük járadéknak. RYAN-COLLINS és társai (2017) szerint a termelékenység stagnálását is magyarázhatja mindez, sőt a gazdasági növekedés általánosan megfigyelhető világgazdasági lassulását is. A földjáradék (más járadékok, például a szabadalmi és szellemi tulajdoni monopóliumok mellett) jövedelmet csoportosít át a gazdaság termelő és dolgozó részétől a legfelső egy százalék számára, akik viszont nem költik és fogyasztják el a felhalmozódó jövedelmeiket.

Kutatások pedig azt is bizonyították, hogy a felhalmozódó járadékok és profitok nem szükségszerűen növelik a beruházásokat sem. Ez csökkentőleg hat a gazdaságban a keresletre, amely a növekedés

gátjává válik. A felhalmozódó tőke termelékeny beruházások helyett az adózási szempontból viszonylag kedvező ingatlanberuházásokba áramlik (RYAN-COLLINS és társai, 2017). Ez az ingatlanszektorba áramló banki forrásokkal együtt ingatlanbuborékokat okoz, tovább növelve a leggazdagabb csoportok járadékait, miközben e források a tőkeeszközökből hiányoznak: így bár az ingatlanárak emelkednek, a termelékenység és a bérek is stagnálnak (PARRAMORE, L. 2014). Sok esetben külön törvények születnek a földterületek felhasználására, amelyek végső célja exkluzív térségek és az emelkedő árak elérése (WHITE, G. B. 2015). A jó és kedvezőtlen elhelyezkedésű területek birtokosai között e folyamatok felerősítik a vagyoni különbségeket hosszú távon, ahogy azt Henry George is kifejtette: szerinte a kapitalizmus nem rendelkezik alternatívával, azonban van egy elsődleges problémája, a földtulajdon koncentrációja. A szegénység így nem a képességhiány, vagy a szűkösség eredménye, hanem az, hogy a megtermelt jövedelem egy része járadék formájában a tulajdonosokhoz áramlik (BRAUND, M. 2005).

A Nobel-díjas Joseph Stiglitz szerint pedig téved az egyenlőtlenségeket kutató Thomas Piketty, mert nem veszi észre, hogy az egyenlőtlenségek nagy részét a városi földterületek értéke vezérli (PARRAMORE, L. 2014). Emiatt a vagyon növekszik, de ezt el kell választani a tőke fogalmától, amely nem nő (PARRAMORE, L. 2014; MACFARLANE, L. 2017). Ebből következhet, hogy ha ismét különválasztjuk a földtulajdont a tőkétől, ahogyan azt a klasszikus közgazdaságtan tette, de a neoklasszikus "elfelejtette", akkor a vagyon-tőke különbséget is jobban megérthetjük. Végül, ha a járadék nemzeti jövedelemből való részesedése növekszik, akkor a munka és a tőke egyre kisebb részt tud megszerezni a különböző tényezők által együttesen megtermelt nemzeti jövedelemből, mert az extraprofitként a termelésben közvetlenül részt nem vevő tulajdonosokhoz áramlik. A tőke ugyanakkor erősebb alkuerővel rendelkezik, mint a munka, mivel utóbbi már semmilyen földtulajdonnal nem rendelkezik, amely megélhetését biztosítaná, így el kell fogadnia a felkínált bért (BRAUND, M. 2005). E folyamatok pedig a terület lokációján múlnak majd, amelyről a lokációelmélet paradox módon nagyrészt megfeledezett (BRAUND, M. 2005).

## KÖVETKEZTETÉSEK

A 21. században a földnek, mint termelési tényezőnek, vissza kell térnie a közgazdaságtanba, miként azt MACFARLANE (2017) és RYAN-COLLINS (2017) javasolják. Bár léteznek új tudományos irányzatok (mint az ökológiai, az agrár-, vagy a városgazdaságtan) amelyek figyelembe veszik annak egyes tulajdonságait, ezek sok esetben marginalizált pozícióban vannak a tudományos intézményrendszeren belül (ezen alternatív irányzatok összegzését adja HUBACEK, K. és BERGH, J. 2002). Az a kérdés is felmerül, hogy hogyan, milyen feltevésekkel élve jelenítsük meg ezt az új dimenziót a gazdasági gondolkodásban. A regionális gazdaságtanként oktatott tudásanyag szerteágazó: a verseny térbeli modelljein, a regionális fejlődésgazdaságtanon keresztül a hálózatelméletig számos megközelítést tartalmaz. Azonban ezek az irányok sem helyezik elsődleges szerepbe a járadékot.

Tanulmányunkban a szakirodalom nyomán, egy sajátos elmélettörténeti értelmezési kísérletben mutattuk be, hogy miként tűnt el a föld a főáramú közgazdaságtani elméletből, és miért kell újra "visszatérnie". A neoklasszikus közgazdászok a földet meghaladott, a tőketényezőbe beolvasztható termelési tényezőnek tartották és úgy vélték, hogy hasznos egyszerűsítés a területet és például az

azon fekvő gyárat egységként kezelni (RYAN, C. K. 2002). Azonban a gazdasági növekedés környezet-szennyezéssel vagy jövedelmi egyenlőtlenségekkel való kapcsolata talán épp azért maradt rejtve a tudományban, mert a föld, a hely, a tér dimenziója nem, vagy túlzottan leegyszerűsítve jelent meg a modellekben.

A 21. századi közgazdaságtannak tehát fel kell ismernie, hogy a föld mégsem azonosítható a tőkével. Az értékteremtésről való köz- és közpolitikai gondolkodásnak is változnia kell, hogy az új kihívásokra választ adhasson a gazdaságpolitika. Egy ilyen kihívás a kreatív tehetségekért való globális verseny és a nemzeti városokból regionális, illetve globális gazdasági-pénzügyi központok létrehozása. Ehhez az is fontos, hogy az államokon belül megfelelő regionális, fejlesztési, jövedelem- és lakhatási politikák működjenek, amelyek fenntarthatóvá teszik a gazdasági növekedést. Erre a neoklasszikus közgazdaságtan korlátozottan képes, mert az csak látszólag vizsgálja a teret, valójában költségtényezőre redukálja azt. Ezért érdemes olyan elméletekhez fordulni, amelyek alaposabb megértésre törekednek, amelyek azonban sok esetben nem a közgazdaságtan területéről, hanem a földrajzon belülről érkeznek.

*Oláh Dániel, PhD hallgató  
Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar,  
Földtudományok Doktori Iskola  
e-mail: olh.daniel@gmail.com*

**FELHASZNÁLT IRODALOM**

- ALSTON, J.M. – JAMES, J.S. – ANDERSEN, M.A. – PARDEY, P.G. (2010): *A Brief History of U.S. Agriculture*. In: Persistence Pays. Natural Resource Management and Policy, vol 34. Springer, New York, NY
- BOSCHMA, R. – MARTIN, R. (2010): *The Aims and Scope of Evolutionary Economic Geography*. Papers in Evolutionary Economic Geography (PEEG) 1001, Utrecht University, Department of Human Geography and Spatial Planning.
- BRAUND, M. (2005): *The Possibility of Progress*. London, Shephard-Walwyn. p. 350.
- BROOKES, M. (2013): *Varieties of Power in Transnational Labor Alliances. An Analysis of Workers' Structural, Institutional, and Coalitional Power in the Global Economy*. Labor Studies Journal. 38(3), pp. 181-200.
- CHRISTALLER, W. (1933): *Die zentralen Orte in Süddeutschland*. Gustav Fischer, Jena, 331. p.
- CZECH, B. (2009): *The neoclassical production function as a relic of anti-George politics: Implications for ecological economics*. Ecological Economics. 68(8-9), pp. 2193-2197.
- DALY, H.E. – COBB, J.B. – COBB, C.W. (1989): *For the Common Good: Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future*. Boston: Beacon Press.
- FARKAS, B. – LENGYEL, I. (2000): *Versenyképesség – Regionális versenyképesség*. SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei 2000. JATEPress, Szeged. 298. [http://acta.bibl.u-szeged.hu/37415/1/gtk\\_2000.pdf](http://acta.bibl.u-szeged.hu/37415/1/gtk_2000.pdf)
- FOLDVARY, F. E. (2006): *The Complex Taxonomy of the Factors*. The American Journal of Economics and Sociology. 65(3), pp. 787-802.
- GAFFNEY, M. (1994): *Neo-classical Economics as a Stratagem against Henry George*. In: GAFFNEY, M. – HARRISON, F. (szerk.): *The Corruption of Economics*. London, Shephard-Walwyn, pp. 29-163.
- HÄRING, N. – DOUGLAS, N. (2012): *Economists and the Powerful. Convenient Theories, Distorted Facts, Ample Rewards*. Anthem Press.
- HEROD, A. (1997): *From a Geography of Labor to a Labor Geography: Labor's Spatial Fix and the Geography of Capitalism*. Antipode. (29)1, pp. 1–31. Online: <http://sites.middlebury.edu/igst404/files/2014/01/Herod-Labors-Spatial-Fix.pdf> (letöltés ideje: 2018. 01. 13.)
- HUBACEK, K. - BERGH, J. (2002): *The Role of Land in Economic Theory*. International Institute for Applied Systems Analysis. Interim Report, IR-02-037.
- ISARD, W. (1949): "The General Theory of Location and Space Economy". In Quarterly Journal of Economics. Vol.63, 1949, pp. 476-506.
- ISARD, W. (1956): *Location and space-economy: a general theory relating to industrial location, market areas, land use, trade, and urban structure*. Cambridge, MIT Press. p. 369.
- ISLAHI, A. A. (2014): *History of Islamic Economic Thought*. Cheltenham UK, Edward Elgar, 136. p.
- KNOLL, K. – MORITZ, S. – THOMAS, S. (2014), "No Price Like Home: Global House Prices, 1870-2012", CEPR Discussion Paper No. 10166.
- LENGYEL, I. (2010): *Regionális gazdaságfejlesztés. Versenyképesség, klaszterek és alulról szerveződő stratégiák*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 385 p.
- LÖSCH, A. (1940): *Die räumliche Ordnung der Wirtschaft*. Gustav Fischer, Jena. 348 p.

- MACFARLANE, L. (2017): *To solve the housing crisis, we need to fix our broken land economy*. Open Democracy. Online: <https://www.opendemocracy.net/neweconomics/solve-housing-crisis-need-fix-broken-land-economy/> (letöltés ideje: 2018. 01. 17.)
- MAZZUCATO, M. (2018): *The Value of Everything*. PublicAffairs. 384 p.
- MISSIO, F. – JAYME YR, F.G. – OREIRO, J.L. (2015): *The structuralist tradition in economics: methodological and macroeconomics aspects*. *Revista de Economia Política*, 35(2), pp. 247-266.
- NIANGLANG, P. S. (2010): *An Analysis of Spatio-Economic Dimensions in Micro-Level Planning: A Case Study of Nongtraí Area in Meghalaya*. PhD Thesis. Gauhati University.
- NÖLKE, A. – VLIEGENTHART, A. (2009): *Enlarging the Varieties of Capitalism: The Emergence of Dependent Market Economies in East Central Europe*. *World Politics*, 61(4), pp 670-702.
- OFFICE FOR NATIONAL STATISTICS (ONS) (2017): *Blue Book 2017*. Online: <https://www.ons.gov.uk/economy/grossdomesticproductgdp/compendium/unitedkingdomnationalaccountsthebluebook/2017> (letöltés ideje: 2018. 01. 15.)
- PARRAMORE, L. (2014): *Stiglitz: Economics Has to Come to Terms with Wealth and Income Inequality*. Institute for New Economic Thinking. Online: <https://www.ineteconomics.org/perspectives/blog/economics-has-to-come-to-terms-with-wealth-and-income-inequality> (letöltés ideje: 2018. 01. 14.)
- POTIER, J.-P. (2011): *The Socialism of Léon Walras*. *L'Économie Politique*. 51(3), pp. 33-49. Online: [http://www.cairn-int.info/article-E\\_LECO\\_051\\_0033--the-socialism-of-leon-walras.htm](http://www.cairn-int.info/article-E_LECO_051_0033--the-socialism-of-leon-walras.htm) (letöltés ideje: 2018. 01. 10.)
- RYAN, C. K. (2002): *Land as a Factor of Production*. *American Journal of Economics and Sociology*. 61(5). pp. 7-25.
- RYAN-COLLINS, J. – LLOYD, T. – MACFARLANE, L. (2017): *Rethinking the Economics of Land and Housing*. London, Zed Books, 280 p.
- SCHUMPETER, J., A. (1954): *History of Economic Analysis*. London, Boston, Sidney: George Allen & Unwin
- SHEPPARD, E. (2013): *Rethinking Capitalism from a Geographical Perspective*. *Annals of the Association of Economic Geographers*. 59(4), pp. 394-418. Online: <http://www.geog.ucla.edu/sites/default/files/users/esheppard/JAEG%20final%20proof.pdf> (letöltés ideje: 2018. 01. 08.)
- SOKOL, M. (2009): *Economic geography. Study Guide*. Online: [http://www.londoninternational.ac.uk/sites/default/files/programme\\_resources/lse/lse\\_pdf/subject\\_guides/gy2164\\_ch1-3.pdf](http://www.londoninternational.ac.uk/sites/default/files/programme_resources/lse/lse_pdf/subject_guides/gy2164_ch1-3.pdf) (letöltés ideje: 2018. 01. 06.)
- STILWELL, F. – JORDAN, K. (2004): *The political economy of land: putting Henry George in his place*. *Journal of Australian Political Economy* 54, pp. 119-134.
- THISSE, J.-F. (2011): *Geographical Economics: A Historical Perspective*. *Recherches économiques de Louvain*, 77. pp. 141-168.
- VON THÜNEN (1842): *The isolated state* (ford.: Wartenberg CM, 1966). Oxford, Pergamon Press. p. 304.
- WALKER, D. A. (1987): *Walras, Léon*. In: John Eatwell et al. (szerk.): *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, Vol. 4 (Q to Z), Macmillan Press, pp. 852–863.
- WEBER, A. (translated by Carl J. Friedrich from Weber's 1909 book): *Theory of the Location of Industries*. Chicago, The University of Chicago Press. p. 256.

WHITE, G. B. (2015): *How Zoning Laws Exacerbate Inequality*. The Atlantic. Nov. 23. <https://www.the-atlantic.com/business/archive/2015/11/zoning-laws-and-the-rise-of-economic-inequality/417360/>  
(letöltés ideje: 2018. 01. 12.)



Vida György – Kovalcsik Tamás

## **Magyarország választási földrajzi sajátosságai a 2014-es és a 2018-as parlamenti választások tükrében**

### **ABSZTRAKT**

A 2018-as magyar országgyűlési választáson második alkalommal volt lehetőség politikai véleményt nyilvánítani a 2011-ben az országgyűlési képviselők választásáról, valamint a 2013-ban a választási eljárásról szóló törvény elfogadása óta. Így lehetővé vált az egyéni választókerületek földrajzi sajátosságainak időbeli elemzése. Ebből adódóan tanulmányunkban két kutatási kérdést fogalmaztunk meg. Egyrészt arra kerestük a választ, hogy választókerületi léptéken hogyan alakult a részvétel és a parlamentbe bejutott pártoknak a térbeli támogatottsága. Másrészt arra kerestük a választ, hogy választókerületi szinten hogyan függtek össze a pártok listás támogatottságai a különböző társadalmi mutatókkal. A kutatási kérdéseket alapvetően matematikai-statisztikai módszerekkel válaszoltuk meg. Így a 2011-es népszámlálási adatokat, valamint a 2014-es és a 2018-as országgyűlési választások részvételi és a pártok listás szavazatarányait használtuk fel a politikai és társadalmi jellemzők kimutatásához. A kutatás eredményeiből részben választ kaptunk arra, hogy választókerületi szinten hogyan változott a részvétel és milyen politikai tagoltság alakult ki a 2014-es és a 2018-as eredmények tükrében. Továbbá kimutattuk, hogy milyen korrelációk találhatóak a főbb társadalmi és gazdasági mutatók és a pártok listás támogatottsága között. A vizsgált időintervallumban egyre markánsabbá váló város-vidék ellentét alakult ki, míg például a vallási szerkezet kevésbé differenciálta a voksokat.

### **ABSTRACT**

The 2018 Hungarian Parliamentary Election was the second time to declare a political opinion after the adoption of the electoral voting system and procedure act of 2011 and 2013. Thus, it was possible to analyse with timeline the geographic characteristics of the new individual constituencies. Consequently, two research questions were formulated in our study. On the one hand, the aim of the study is to find out how the spatial support of the participants and the parties to the parliament on the constituency scale was reflected in the 2014 and 2018 figures. On the other hand, we want to find

relations between the parties support and the different social indicators on the constituency scale. In the analysis, mathematical-statistical methods were applied and the party lists of the 2014 and 2018 Parliamentary Elections were compared with the database of the 2011 census. The results have shown the participation changes in constituency level and the electoral geographical patterns in Hungarian. Furthermore, the research has demonstrated the interrelations between the main social and economic indicators and the list support of the parties. The urban-rural cleavages that have become increasingly marked in the time period under consideration have developed, while for example, the religious structure less differentiates the votes.

*Kulcsszavak: választási földrajz, parlamenti választások, magyar választói magatartás, statisztikai módszerek*

*Keywords: electoral geography, parliamentary elections, Hungarian voting patterns, statistical methods*

## BEVEZETÉS

A rendszerváltozás óta a 2018-as magyar országgyűlési választás több szempontból is különös jelentőséggel bír, hiszen több korábban kialakult politikai összefüggésre (KOVÁCS Z. 2000; KOVÁCS Z.–DINGS DALE, A. 1998; MÉSZÁROS J. ET AL. 2007) is rácsfoltak az új eredmények. Egyrészt a korábbi trendekkel szemben (BÓDI F.–BÓDI M. 2011) a relatíve magasabb választási részvétellel a kormányzó jobboldal járt jól és a négy évvel korábban stabilizálódott (KOVÁCS Z.–VIDA GY. 2015) pártpolitikai struktúra megszilárdult. Másrészt az ellenzéki pártok éles rivalizálása és megosztottsága miatt a kormányzó pártszövetséggel szemben a politikai körülményekből adódóan egyre nagyobb hangsúlyt kapott a taktikai átszavazás jelensége (JOHNSTON, R.–PATTIE, C. 2011), ami Magyarországon korábban nem volt tudatosan és tömegesen jellemző választói magatartás. Harmadrészt ez a 2018-as parlamenti választás volt a második alkalom, hogy az újabb rendszer keretein belül voksoltunk, így azonos területi beosztással vizsgálhatóvá váltak az időbeli folyamatok is. Ebből adódóan a 2014-es és a 2018-as eredményeket figyelembe véve aktuális témakörre vált a Magyarország újabb választási földrajzi térszerkezetének megalkotása és ezek társadalmi és strukturális változókval való összefüggéseinek kimutatása.

Az elméleti kereteket illetően megállapítható, hogy a választási eredmények időbeli és térbeli elemzésével (HEGEDŰS G. 2007; IGNÁ CZ K.–SZABÓ B. 2014; NAGY G. 2007; ZARYCKI, T. 1999), a választókerületek kialakításának vizsgálatával (KOVALCSIK T. 2018), hovatovább a választói magatartásra ható tényezők elméletével és gyakorlatával több tudományterület foglalkozott, és folyamatosan megújuló és széles hazai és nemzetközi szakirodalma van (ANGELUSZ R.–TARDOS R. 2011; HAJDÚ Z. 1992, 2006; HUBAI L. 2018; SÜMEGHY D.–NÉMETH Á. 2018). Mivel az országos egyhangú eredmények és összefüggések mögött a folyamatok térben mégiscsak differenciáltan mentek végbe, ezért a parlamenti választások földrajzi sajátosságainak és összefüggéseinek vizsgálata a geográfia területébe tartozik.

Tanulmányunkban Lipset, S. M. és Rokkan, M. (1967) elméletét adaptáltuk, miszerint a pártválasztást főként a nagy politikai-társadalmi törésvonalak és az ezek mentén kialakuló választói mozgósítás határozzák meg. Ezért szerintük a pártpreferenciákban a lakóhely (falu-város), az osztály-



helyzet (tőkés-munkás), az etnikai és a felekezeti hovatartozás döntő befolyással bír. Megállapítható, hogy ez a törésvonal elmélet elsősorban a modern ipari társadalmakra volt alkalmazható, s szerepe idővel csökkent, hiszen a posztmodern társadalmi-gazdasági struktúrák kialakulása, a gyorsuló globalizációs folyamatok az 1970-es 80-as évektől a választópolgárok világnézetének átalakulását hozták (INGLEHART, R. 1977). Mivel a teljes elméleti spektrum bemutatása jelentősen meghaladná jelen tanulmány kereteit, ezért egy korábbi kutatásra (VIDA GY.–KOVÁCS Z. 2017) támaszkodva a társadalmi törésvonalak elméletét és annak térbeli strukturáló szerepét (QUINTON, N.–WEBSTER, G. R. 2011; SZABÓ B. 2013; SZABÓ B.–TÁTRAI P. 2011, 2016) vizsgáltuk Magyarországon.

Ezt az elméleti koncepciót vizsgáljuk választókerületi szinten a 2014-es és a 2018-as parlamenti választások tükrében. Így az elméleti keretek és a vizsgált témakörből adódóan két fő kutatási kérdéskört fogalmaztunk meg:

- Választókerületi léptéken hogyan alakult a részvétel és a parlamentbe jutott pártok térbeli támogatottsága milyen térbeli mintázatot mutat a 2014-es és a 2018-as adatok tekintetében?
- Választókerületi szinten hogyan függenek össze a pártok listás támogatottságainak térbeli eltérései a különböző társadalmi strukturális változókkal?

Ebből adódóan a kutatás és a tanulmány célja, hogy az új kerületi beosztásban a 2014-es és a 2018-as parlamenti választások tükrében felvázolja Magyarország választásföldrajzi térszerkezetét, továbbá ennek összefüggéseit meghatározott társadalmi mutatókkal. Kutatásunkban a területi különbségeket és ennek relációit alapvetően matematikai és statisztikai módszerekkel vizsgáltuk meg.

A tanulmány felépítése a következő szerkezetet követi. A bevezetést követően a tanulmány első részében az adatok legyűjtéséről, az adattisztítás folyamatáról írtunk, valamint az alkalmazott matematikai és statisztikai módszereket mutattuk be. A főbb keretek, valamint a kutatási módszertan ismertetését követően a 2014-es és a 2018-as parlamenti választások tükrében Magyarország 106 egyéni választókerületét politikai-ideológiai hovatartozás alapján csoportosítottuk, amit a választási részvétel térbeli és időbeli változásával bővítettük ki. Hangsúlyoztuk a megkonstruált határok választói preferenciákra ható szerepét és ezt különböző társadalmi és gazdasági mutatók elemzésével egészítettük ki. A tanulmányt az elemzésünkől levont következtetésekkel zártuk.

## **FELHASZNÁLT ADATOK LEGYŰJTÉSE ÉS A KUTATÁS MÓDSZERTANA**

A választási földrajzi elemzésekben főként a kvantitatív kutatási módszerek a dominánsak, amit részben a kutatások léptéke befolyásol, hiszen nehéz országos vagy szupranacionális szinten is könnyen értelmezhető kvalitatív kutatási eredményeket gyűjteni (LEIB, J.–QUINTON, N. 2011). Azonban az is megállapítható, hogy a konceptualizáció és az erre épülő operacionalizáció a választott módszertan tükrében jelentősen befolyásolja az eredményeket (BABBIE, E. 2017). Ezért a tanulmány megállapításainak minél összetettebb értelmezéséhez szükséges az adatok legyűjtésének folyamatáról, valamint a többszintű statisztikai módszertan részletes kifejtéséről értekezni.

Az előző részből következik, hogy a kutatás első lépésében a felhasznált adatok legyűjtését valósítottuk meg. A 2014-es és a 2018-as parlamenti választások adatait a Nemzeti Választási Iroda

honlapjáról<sup>1</sup> gyűjtöttük le szavazóköri léptéken, amit később választókerületi szintre aggregáltunk. Mindemellett a választási földrajzi tulajdonságok és a társadalmi-gazdasági mutatók közötti összefüggések feltárásához további adatokra is szükség volt. Így a kutatáshoz szükséges adatokat a megfelelő földrajzi léptékre bontott népszámlálási adatokon keresztül a Központi Statisztikai Hivatal honlapjáról<sup>2</sup> szereztük be. A leggyűjtést és az aggregálást követően a 2011-es népszámlálási adatok, valamint a 2014-es és a 2018-as parlamenti választások eredményei is rendelkezésre álltak, ezért vizsgálhatóvá váltak a földrajzi jellemzők és ezek mögöttes összefüggései is.

Az választási földrajzi keretből levezetett kérdések megválaszolásához a földrajzi lépték miatt alapvetően kvantitatív, matematikai és statisztikai módszereket alkalmaztunk. Elsősorban a meghatározott országos számtani átlag értékhez viszonyítottuk a választókerületek részvételi arányait és ennek időbeli változását számítottuk ki 2014 és 2018 között. Ezt követően az ország választókerületi szintű politikai tagoltságának megállapításához a korábbi hazai választási földrajzi munkák (VIDA GY. 2014; VIDA GY.–KOVÁCS Z. 2017) nyomvonalán haladva hierarchikus és az arra épülő K-közép klaszteranalízist alkalmaztuk, ahol a parlamentbe jutó pártok 2014-es és 2018-as listás eredményeinek átlagai képezték a bemeneti adathalmazt. Ez a matematikai statisztikai módszer könnyen értelmezhető és ábrázolható módon, összetetten tudja elemezni a két parlamenti választás eredményeit. Az összevethetőség miatt a baloldali pártoknál a 2014-es listát vettük alapul, így a 2018-as eredményeknél az MSZP–PM a DK és az Együtt listás eredményeit összeadtuk.

Megállapítható, hogy a klaszteranalízis érzékeny a bemeneti változók erős korrelációjára, valamint az extrém kiugró értékekre is (MOLNÁR T. 2015). Az adatok áttekintésével kijelenthető, hogy a pártok listás eredményei között természetesen tapasztaltunk közepes korrelációkat, viszont ezeket dimenzióredukcióval kezelve az információvesztés mellett a választási földrajzi sajátosságok értelmezhetetlenné váltak. Ezért maradtunk a listás eredmények közvetlen használatánál. A szakirodalmi javaslatokat követve (DUSEK T.–KOTOSZ B. 2016; FALUS I. –OLLÉ J. 2008; SAJTOS L. –MITEV A. 2007) első lépésben hierarchikus, Ward eljárás elvén alapuló módszert használtunk a kialakítandó klaszterek ideális számának meghatározásához. Ezt követően a dendrogram alapján négy csoportot határoztunk le úgy, hogy az ötödik iterációt tartottuk határnak. Második lépésben a négy választókerületi klaszter részletes földrajzi tulajdonságait K-közép eljárással tártuk fel.

Mivel a választókerületek földrajzi sajátosságainak mintázatát a társadalmi és demográfiai jellemzők (KOVÁCS Z. 2000), továbbá az ezek mentén kialakuló politikai véleményformálás is meghatározza, ezért az adatok leíró statisztikája és a klaszteranalízis mellett tanulmányunkban több struktúravizsgáló módszert is alkalmaztunk. Így a fajlagos mutatók összevetésénél Pearson korrelációs és részben Spearman rangkorrelációs együtthatókat számítottunk ki. Mivel a Spearman rangkorrelációs értékeknél szükséges ordinális változót létrehozni, így a politikai és a társadalmi mutatók összefüggéseinél szükségesnek véltük a városias és falusias térségek elkülönülését is figyelembe venni és elemezni. Ezért létrehoztunk egy ordinális változót, ami jelen esetben úgy alakult ki, hogy a beosztott választókerületek közül a falusiasok 1-es, az 50 ezer főnél nagyobb központtal rendelkező területek

<sup>1</sup> <http://www.valasztas.hu/orszaggyulesi-valasztasok> (Letöltés dátuma 2018.04.26.)

<sup>2</sup> [http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak\\_ykerulet](http://www.ksh.hu/nepszamlalas/tablak_ykerulet) (Letöltés dátuma 2018.09.05)

2-es, a vidéki nagyvárosok kerületei 3-as, míg a budapestiek 4-es értéket kaptak. Így kategorikus változóval is értelmezhetővé vált az város-vidék tengely.

Továbbá a nagy politikai-társadalmi törésvonalak térbeli folyamatainak kimutatására a korábbi földrajzos munkákra (VIDA GY. 2014; VIDA GY.–KOVÁCS Z. 2017; WARE, B. 2011) alapozva több további változót vontuk be az elemzésünkbe, amiben lefedtük az etnikai (romák aránya), a társadalmi státusz (iskolázottság, foglalkoztatottság, házások aránya) és a vallási (katolikusok, reformátusok, evangélikusok, ateisták aránya) dimenziókat. A fajlagos mutatók időbeli összevethetősége miatt a társadalmi és strukturális mutatókat minden esetben az adott területen a felnőttek helyett a teljes lakossághoz kapcsoljuk, hiszen a 2011 óta eltelt időszakban is több kiskorú vált választópolgárrá. Mindemellett megállapítható, hogy ez a módszertani megkötés az etnikai és vallási felekezethez tartozó csoportok arányánál részben módosult értékeket alakított ki, hiszen a többi adattól eltérően itt a népszámlálásnál az állampolgárok több választ is megjelölhettek. Megvizsgálva a viszonyítási alapok eltéréseit kijelenthető, hogy a módszertani megkötésünk a fajlagos arányok választókerületi eloszlását szignifikánsan nem befolyásolta. Mindemellett a változók közötti összefüggések vizsgálatakor kiderült, hogy a lakóhely és más társadalmi mutató között is további szorosabb kapcsolat van, hiszen például az iskolázottság és a foglalkoztatottság is magasabb az urbánus térségekben, így az értékek értelmezésénél a parciális hatásokat is kifejtettük több esetben. Végezetül hangsúlyozzuk, hogy az adatok összeaggregálását és adattisztítását a Microsoft Excel és az IBM SPSS Statistics 24 programmal végeztük el, valamint a kartogramok létrehozásához és módosításához az ArcMap 10.3 szoftverprogramot használtuk.

## **MAGYARORSZÁG VÁLASZTÁSI FÖLDRAJZI TÉRSZERKEZETE A 2014-ES ÉS A 2018-AS PARLAMENTI EREDMÉNYEK TÜKRÉBEN**

### **A választási részvétel és a pártok támogatottságának térbelisége**

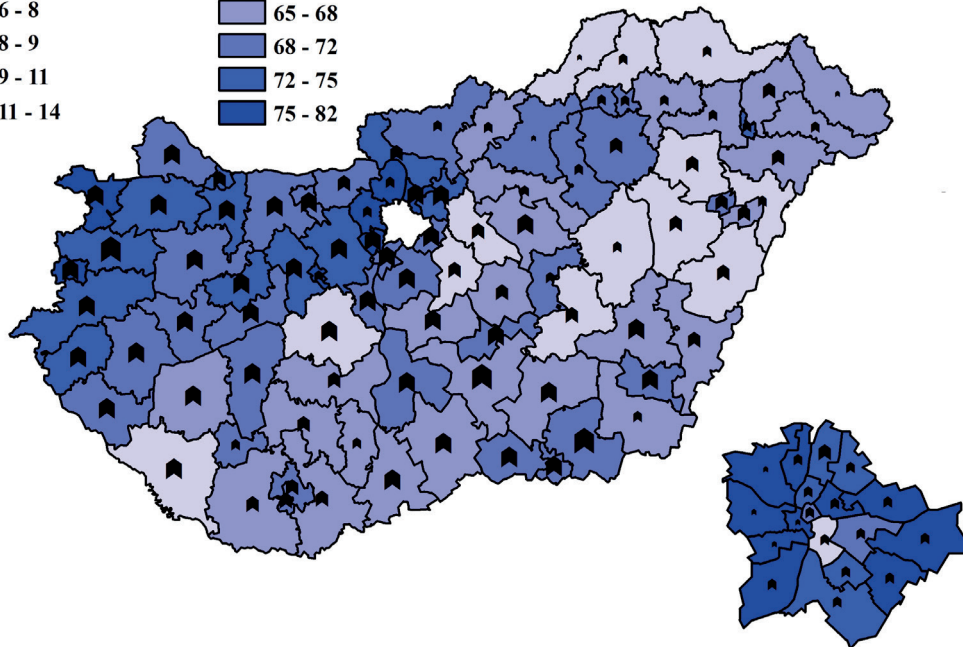
A 2018-as országgyűlési választásokon már a napközbeni eredmények is arra utaltak, hogy a magas választási aktivitás egész nap jellemző volt, így az urnazárást követően összességében 70,22%-os lett a részvétel. Megfordult a 2002-es parlamenti választások óta csökkenő részvételi hajlandóság, és ez a voksolás volt a rendszerváltozást követő második legmagasabb értéket produkáló esemény. 2014-hez képest átlagosan 8,49 százalékpontos emelkedés történt a részvételben, viszont ez országos bontásban jelentősebb különbségeket mutatott (1. ábra).

1. ábra. A választási részvétel 2018-ban és annak százalékpontos változása 2014-hez képest

Figure 1. Voter turnout in parliamentary elections 2018 and its percentage point change from 2014

**Jelmagyarázat**

Százalékpont növekmény	Részvétel 2018 (%)
• 4 - 6	58 - 65
▲ 6 - 8	65 - 68
▲ 8 - 9	68 - 72
▲ 9 - 11	72 - 75
▲ 11 - 14	75 - 82



Forrás: Nemzeti Választási Iroda adatai alapján saját szerkesztés  
 Source: Hungarian National Election Office datas with own calculations

A területi eltéréseket szemlélve kirajzolódik, hogy új jelensékként a magasabb részvétellel rendelkező kerületek koncentráálódtak, hiszen a fővároshoz a Dunántúl északi része felzárkózott, míg a korábban magasabb aktivitással jellemzett Heves és Borsod-Abaúj-Zemplén megye (BÓDI F.–BÓDI M. 2011; VIDA GY. 2014, 2016) városias területei nem követték ezt a trendet. Mindemellett az új választókerületi beosztásban visszatükröződik a gazdasági fejlettség és a voksolási hajlandóság kapcsolata, hiszen az alacsony jövedelemmel rendelkező külső és belső periférikus térségekben fajlagosan most is alacsony maradt a részvétel.

Megállapítható, hogy a 2014-es értékekhez képest a részvétel változásában kirajzolódik a mozgósítás hatása, hiszen vidéken jelentős növekedés ment végbe különösen azokon a helyeken (Bács-Kiskun, Fejér, Győr-Moson-Sopron, Vas, Veszprém, Zala megye), ahol a kormányzó pártszövetség korábban is kifejezetten sikeres volt. Mindemellett Csongrád megyében a kiugróan magas növekedés oka vélhetően a helyi aktuálpolitika (hódmezővásárhelyi időközi polgármester-választás) országossá formálódása volt. Ezzel ellentétben a főváros, és a vidéki nagyvárosok kerületeiben, ahol korábban magasabb volt az országos átlagnál a részvétel kisebb mértékben emelkedett a hajlandóság 2018-ra. Ez a folyamat rámutatott a városias és a vidékies kerületek közötti részvételi olló mérsékelt csökkenésére. Összességében a részvétel területi különbségeiről és annak változásáról elmondható, hogy a korábbi mintázat részben megmaradt, hiszen az urbánusabb és gazdaságilag fejlettebb területeken 2018-ban is magasabb volt a részvétel. Azonban a különbség az urbánus és rurális kerületek között csökkent,

hiszen a vidéki területeken sokkal jelentősebb mértékben növekedett a választási hajlandóság, főként a Dél-Alföldön és a Dunántúlon.

Ami a választási eredményeket illeti a kormányzó Fidesz–KDNP 49,27 %-os eredményt ért el az országos listán, ami 4,4 százalékpontos javulást jelent a négy évvel korábbi helyzetéhez képest. Az MSZP-Együtt-DK-PM-MLP összefogás szétesése után a második legtöbb listás szavazatot kapó párt a Jobbik lett, azonban a 19,06 %-os arányával így is több mint egy százalékponttal kevesebbet ért el 2014-hez képest. A választás legnagyobb vesztese a korábbi összefogást képviselő oldal lett, hiszen a korábbi közös lista helyett most az MSZP–PM 11,91%-os, míg a DK a parlamenti küszöb átugrásával 5,38%-os eredményt ért el, ami messze elmarad a korábbi teljesítménytől. Továbbá az Együtt párt még az 1%-os értéket sem érte el, amelynek köszönhetően meg is szűnt. A 2018-as országgyűlési választáson a kormányzópártok mellett az LMP tudta növelni abszolút és fajlagos támogatottságát is, hiszen 7,06 %-os országos listás eredménnyel zárt, ami a magasabb részvétel mellett is másfél százalékpontos javulás 2014-hez képest.

Az ellenzéki politikai erők széttartása, mindemellett az úgynevezett biznisz pártok indulása 2018-ban is jellemző volt, ami a szavazatok jelentős elaprózódásához vezetett. Míg 2014-ben még a leadott listás szavazatok 3,63 %-a, addig 2018-ban már a 7,32 %-a került olyan pártokra, akik végül be sem jutottak az országgyűlésbe. Tehát általános szempontból a politikai pálya meglehetősen egysíkúvá vált, mégis a főbb megállapítások térbeliségét vizsgálva a 2014-es és 2018-as listás eredmények klaszteriből kirajzolódnak a területileg jellegzetes politikai mintázatok (2. ábra; 1. táblázat).

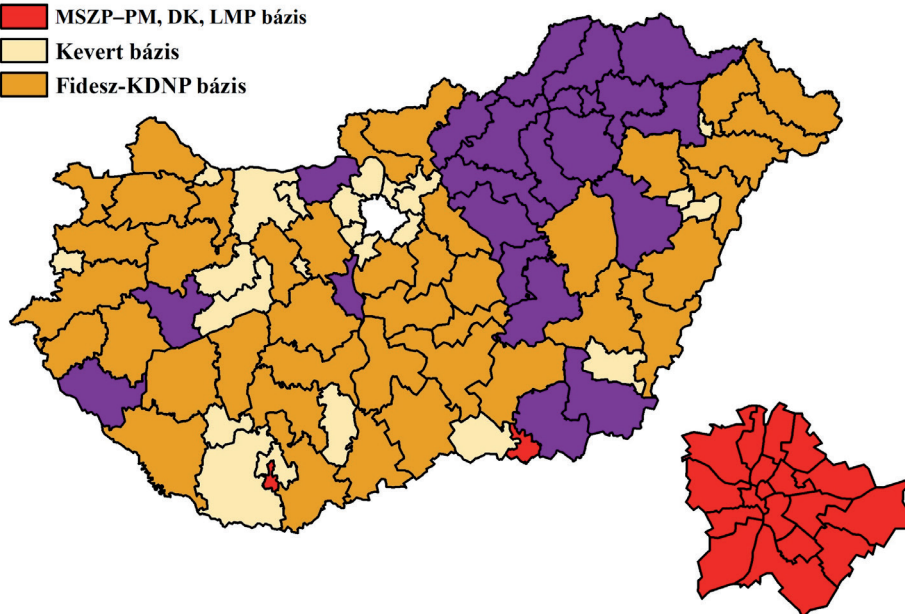
2. ábra Magyarország választási földrajzi klaszterei a 2014-es és 2018-as parlamenti listás szavazatarányok alapján

Figure 2. Hungarian electoral geographical clusters based on 2014 and 2018 parliamentary elections list votes

**Jelmagyarázat**

**Klaszterek**

- Jobbik bázis
- MSZP–PM, DK, LMP bázis
- Kevert bázis
- Fidesz-KDNP bázis



Forrás: Nemzeti Választási Iroda adatai alapján saját szerkesztés  
Source: Hungarian National Election Office datas with own calculations

1. táblázat Magyarország választási földrajzi klaszterei a középpontokkal

Table 1. Hungarian electoral geographical groups have cluster centers

Klaszterek és középpontjai	Jobbik bázis	MSZP–PM, DK, LMP bázis	Kevert bázis	Fidesz– KDNP bázis
Fidesz – KDNP	43,55	38,11	44,23	51,88
Jobbik	27,06	12,97	18,48	21,90
MSZP-PM-DK-Együtt	20,32	31,50	23,40	16,88
LMP	4,35	9,90	7,68	4,63

Forrás: Nemzeti Választási Iroda adatai alapján saját szerkesztés

Source: Hungarian National Election Office datas with own calculations

A hierarchikus és a K-közép klaszterelemzés választási földrajzi szempontból négy jellegzetes csoportot különített el. Elsőként a „Jobbik bázis” csoportot határolhatjuk le, ami 22 kerületet tartalmaz. A Jobbik beágyazottsága regionális támogatói bázist mutatott (BERTUS Z. 2017; VIDA GY.–KOVÁCS Z. 2017) ami oldódott, hiszen néhány korábbi szocialista dunántúli fellegvárban (pl. Dunaújváros, Ajka, Nagykanizsa) is sikerült jelentős számú voksot elhódítaniuk. Ezekben a területeken hagyományosan átlagon aluli a Fidesz–KDNP támogatottsága, miközben az MSZP–PM és DK részben stabilizálni tudta bázisát. Ezekben a kerületekben a kormányzó pártszövetséggel szemben a Jobbiknak van minimális esélye, bizonyos területeken hárompólusú verseny is kialakulhat.

A „MSZP–PM, DK, LMP bázis” klaszterbe 20 választókerület került. Jellemző erre a csoportra, hogy jelentősen urbanizált területeken van jelen, hiszen a fővárosi kerületek mellett Szeged és Pécs egyes kerülete tartozik ide. Itt az MSZP–PM és DK pártok a zöldekkel közösen jelentős támogatottságot élveznek és győzelmi esélyeik is egyértelműek. Baranya és Csongrád megye 1-es kerületei a beosztás koncentráló hatása miatt is kerültek ebbe a csoportba. Ezekben a területeken jellemzően kis kiterjedésben, néhány falu mellett olyan egybefüggő panel lakótelepekkel találkoztunk, ahol a MSZP–PM, DK és az LMP kifejezetten erős támogatottsággal rendelkezett.

A „kevert bázis” klasztert 23 választókerület alkotja, ami jellemzően urbánus vonásokkal rendelkezik. A fővárosi agglomeráció mellett döntően regionális centrumok (Győr, Debrecen, Székesfehérvár) központi területei és megyei jogú városok (Békéscsaba, Tatabánya, Veszprém) teljes választókerületei tartoznak ide. Ebben a csoportban közelíti meg a pártok támogatottsága az országos átlagértékeket annyi különbséggel, hogy a jobboldal kicsit gyengébb, a MSZP–PM, DK oldal pedig erősebb bázissal rendelkezik. Itt a közeljövőben az ellenzék teljes palettájának összefogásával alakulhatna ki kétpólusú verseny a mandátumokért.

Végül a negyedik „Fidesz–KDNP bázis” klaszterbe 41 olyan választókerület került, ahol a kormánypártok támogatottsága messze átlagon felüli, sok helyen nagyobb mint 50 százalék. Ebből az következik, hogy a jelenlegi pártpreferenciák fennmaradása esetén az ellenzéknek nincs esélye. Területileg a kép nagyon vegyes, hiszen ebben a csoportban található az osztrák határhoz közeli gazdaságilag fejlettebb vidéki, mindemellett fejletlen külső és belső perifériák választókerületei egyaránt. A pártszövetség térbeli elrendeződése visszatükrözi a 2000-es évek területi autokorreláción alapuló szomszédsági elemzés hasonló eredményeit (MÉSZÁROS J. ET AL. 2007). Azonban azok a területek jelentősen kibővültek és a korábbiakhoz képest közös jellemzője ezeknek a választókerületeknek,

hogy sokkal inkább rurális jellegűek, nyomatékosítva a vidék egyértelmű politikai véleménynyilvánítását.

Összességében Magyarországot a 2014-es és a 2018-as országgyűlési választások eredményeinek tekintetében egyszerre jellemezhetjük egyfajta állandósággal, hiszen a Fidesz–KDNP dominanciája megkérdőjelezhetetlen és az egész ország narancssárgává változása a választási földrajz szerepének nivellálódását mutatta. Azonban, ha térben részletesen elemezzük a különbségeket, akkor jellegzetes területi koncentrációt tapasztalhattunk főként az ellenzéki táborok között, de a kormányzópárt szavazóinak eloszlásában is mutatkoztak eltérések. Ehhez szorosan hozzátartozik a gazdasági, társadalmi és retorikai folyamatok által kialakított törésvonalak erősödése, ami részben meghatározta a pártidentitást is. A mélyebb kapcsolatok feltárásához ezért a matematikai-statisztikai összefüggések elemzése vitt közelebb.

### A pártok támogatottságának és a főbb strukturális változóknak az összefüggései a 2014-es és 2018-as országgyűlési választások alapján

Mivel a nemzetközi és a hazai választási földrajzos szakirodalmak hangsúlyozzák, hogy a térstrukturák feltárása mellett a társadalmi háttér folyamatok és összefüggések vizsgálata is meghatározó (MORILL, R. ET AL. 2007; HEGEDŰS G. 2007; VIDA GY.–KOVÁCS Z. 2017), ezért elemzésünk során erre is kitértünk. A politikai-társadalmi törésvonalak elméleti modelljéből (LIPSET, S. M.–ROKKAN, S. 1967; INGLEHART, R. 1977) levezetve a lakóhely, a társadalmi státusz, a vallási és az etnikai különbségek differenciáló hatásait mértük a 2011-es népszámlálási, valamint a 2014-es és a 2018-as országgyűlési adatok pártlistás adatainak összevetésével (2. és 3. táblázat).

2. táblázat A 2014-es és 2018-as pártlistás eredmények és a társadalmi-gazdasági mutatók közötti Pearson, valamint Spearman (\*-al jelölve a táblázatban) korrelációs értékek

Table 2. Pearson and Spearman (\* marked in table) correlation between the 2014 and 2018 party list results and socio-economic variables

Választókerületi arányok	Fidesz–KDNP lista 2014	Fidesz–KDNP lista 2018	MSZP–Együtt–DK–PM–MLP lista 2014	MSZP–PM lista 2018	DK lista 2018	Jobbik lista 2014	Jobbik lista 2018	LMP lista 2014	LMP lista 2018
Urbánus-rurális*	-,480	-,629	,659	,651	,640	-,599	-,580	,700	,681
Felsőfokú végzettségűek	-,380	-,666	,756	,662	,702	-,812	-,765	,896	,885
Érettségivel nem rendelkezők	,485	,708	-,788	-,729	-,720	,728	,698	-,825	-,807
Foglalkoztatottak	-,247	-,502	,628	,504	,634	-,760	-,670	,781	,725
Munkanélküliek	-,172	,094	-,233	-,155	-,230	,611	,562	-,553	-,540
Házások	,551	,599	-,611	-,556	-,538	,382	,308	-,537	-,444

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, Nemzeti Választási Iroda adatai alapján saját szerkesztés

Source: Hungarian Central Statistical Office, Hungarian National Election Office datas with own calculations

Ha időrendileg összevetjük a választókerületi szintű együttmozgásokat, akkor kirajzolódik a város-vidék társadalmi törésvonal felerősödése, főleg a Fidesz–KDNP tekintetében. Míg a MSZP–PM és

DK, Együtt pártok és az új politikai formációk támogatottságának jelentős részét koncentráltan a nagyvárosok kerületeiben szerezték be, itt jelentős rivalizálás is kialakult a támogatottságért. Elaprózódott a szavazat, ami mindenképpen gyengítette a baloldali és liberális pártok esélyeit. Ezzel ellentétben vidéken egyértelmű volt a Fidesz–KDNP előnye, a Jobbik mellett a többi ellenzéki párt teljesen súlytalanná vált.

Továbbá a lakóhely pártidentitást strukturáló hatása mellett az iskolázottság és a foglalkoztatottság is, mint társadalmi jellemző is jelentős közepes és erős korrelációkat mutatott a pártokkal, mind pozitív mind negatív irányban. Itt is markáns változás a Fidesz–KDNP eredményeiben követhetőek nyomon, azonban a 2018-as eredményei is alátámasztják a parciális hatások szerepét, mivel a változók közötti összefüggések vizsgálatakor a lakóhely nemcsak a pártválasztással, hanem más társadalmi mutatóval is szorosabb kapcsolatot mutat, hiszen az iskolázottság és a foglalkoztatottság is magasabb az urbánus térségekben (ALPEK B. L.–TÉSITS R. 2018; ALPEK B. L. ET AL. 2018; GYŐRI F. 2011). Mindemellett a házások arányának összefüggései kisebb módosulásoktól eltekintve nem mutatnak jelentős átrendeződéseket a korábbiakhoz képest.

3. táblázat: A 2014-es és 2018-as pártlistás eredmények és a vallási-etnikai mutatók közötti Pearson korrelációs értékek

Table 3. Pearson correlation between the 2014 and 2018 party lists and ethnic and religious variables

Vizsgálati szempontok	Fidesz–KDNP lista 2014	Fidesz–KDNP lista 2018	MSZP–Együtt–DK–PM–MLP lista 2014	MSZP–PM lista 2018	DK lista 2018	Jobbik lista 2014	Jobbik lista 2018	LMP lista 2014	LMP lista 2018
<i>Vallás</i>									
Katolikusok	,357	,419	-,303	-,363	-,297	,137	,078	-,252	-,244
Reformátusok	,184	,279	-,330	-,183	-,312	,337	,225	-,376	-,346
Evangélikusok	,245	,166	-,108	-,121	-,076	-,106	-,078	-,008	-,022
Ateisták	-,509	-,560	,397	,395	,385	-,151	-,015	,344	,326
<i>Etnika</i>									
Romák	,082	,358	-,414	-,339	-,428	,652	,561	-,681	-,637

Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, Nemzeti Választási Iroda adatai alapján saját szerkesztés

Source: Hungarian Central Statistical Office, Hungarian National Election Office datas with own calculations

Megállapítható, hogy a nemzetközi vizsgálatok eredményei alapján a lakóhely és a társadalmi státusz közvetlen hatással van az etnikai és szekuláris kérdésekhez való viszonyulásra, aminek politikai lenyomatai is jellemzően kimutathatók a választásokon (WARF, B. 2011). Az eredményekből kiolvasható, hogy Magyarországon a vallási felekezetek választási térstrukturáló szerepe az általános jobboldal-balliberális tengely mentén gyenge korrelációkat mutat, azonban a kormányzó pártszövetség a katolikus és református kerületekben érzékelhetően erősödni tudtak (3. táblázat).

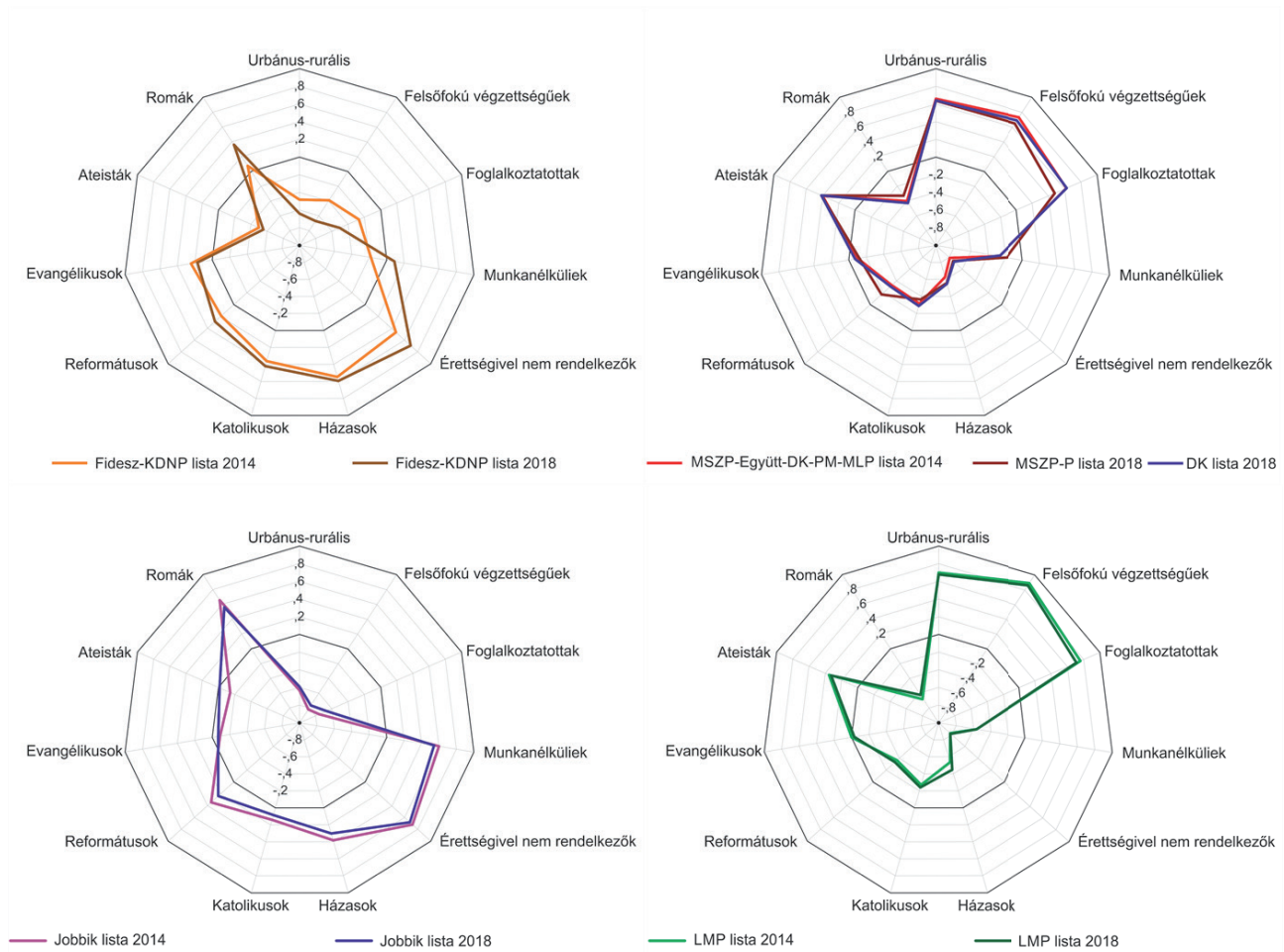
Az előző gondolatmeneten tovább haladva az etnikai törésvonal a nemzetközi migrációs folyamatok (Németh Ádám – Sümeghy Dávid) miatt retorikai szempontból (BARLAI M. 2017) az utóbbi időben háttérbe szorult hazánkban. Azonban a Jobbik eredményeit a 2018-as adatokon vizsgálva ismét erős pozitív korrelációt mutatott a romák arányával. Ennek az oka a kontraaktív választói magatartás, hiszen a nagyvárosi terekkel (BOROS L. ET AL. 2016) ellentétben a hátrányos gazdasági helyzetben lévő



urális területeken főként konfliktusok forrása az etnikai diverzitás (SIPTÁR D.–TÉSITS R. 2014; TÉSITS R. ET AL. 2015), amire a jobboldal építhet (BERTUS Z. 2016, 2017). Ennek tükrében figyelemre méltó változás, hogy a romák aránya és a Fidesz–KDNP közötti korábban nem szignifikáns kapcsolat 2018-ra egy gyenge, majdnem közepes korrelációra változott. Összegezve a korrelációs értékek változását pókháló diagrammon vizualizálva kirajzolódik, hogy mely pártok milyen összefüggésben és hogyan mozogtak együtt a társadalmi és strukturális változókkal (3. ábra)

3. ábra. A pártlistás eredmények és a strukturális mutatók közötti korrelációk változásának összetett pókháló diagrammja

Figure 3. A complex spiderweb diagram of the changes in correlations between party list and structural indicators



Forrás: Központi Statisztikai Hivatal, Nemzeti Választási Iroda adatai alapján saját szerkesztés

Source: Hungarian Central Statistical Office, Hungarian National Election Office datas with own calculations

A Spearman és Pearson korrelációs értékek változását bemutató pókháló diagram alapján elmondható, hogy a társadalmi törésvonalak nagyobb különbségeket alakítottak ki, amiben döntő szerepet a lakóhely, a társadalmi státusz és az etnika játszott. A 2014 és a 2018 közötti interrelációkban felismerhető nagyobb dinamika szinte csak a kormánypártokra szorítkozott. A Fidesz–KDNP korrelációjának változása 2014-ről 2018-ra és az ellenzék mutatóinak viszonylagos változatlansága arra enged következtetni, hogy kormányzó elit hatásosan tematizálja a társadalmat a retorikai irányvonalaival, míg az ellenzék erre nem tud reflektálni és a korábban beágyazott térbeli mintázatait örökíti tovább.

## ÖSSZEGZÉS

Kutatásunk és tanulmányunk legfőbb célkitűzése az volt, hogy a 2011-ben kialakított választási keretfeltételek óta lezajlott két parlamenti választás tükrében megvizsgáljuk miként változott a részvétel, mit mutat a pártok támogatottságának térbelisége és ezek hogyan függenek össze társadalmi törésvonalakkal. Ebből adódóan egyrészt arra kerestük a választ, hogy milyen főbb politikai tagoltságok mutathatók ki Magyarországon a 2014-es és a 2018-es országgyűlési választások tükrében, másrészt azt próbáltuk megmérni, hogy milyen korreláció van a pártok támogatottsága és bizonyos társadalmi és gazdasági mutatók között.

A statisztikai elemzés során Magyarország választókerületeit négy klaszterbe csoportosítottuk. Megállapítható, hogy az új választókerületi beosztásban stabilizálódott a pártok térbeli támogatottsága, elsősre a Fidesz–KDNP szinte az egész országot megnyerve megszüntette a főbb földrajzi eltéréseket. Azonban ez csak részben igaz, hiszen az eredményekből kirajzolódni látszik, hogy a korábban választási földrajzi szempontból instabil Észak-Magyarországon és Észak-Alföldön található a Jobbik bázisa, míg a MSZP–PM, DK és LMP támogatók a korábbi biztos szocialista térségekből csak a nagyvárosi kerületekben erősödtek meg. A közeljövőben a választókerületek kevesebb, mint a felében lehet élesebb verseny a parlamenti mandátumokért. Az urbanizált baloldali fellegrákokban kétpólusú, míg a Jobbik fellegrái a pártszakadás miatt választási földrajzi szempontból ismét instabilak. A korábban jellemző markáns választási földrajzi mintázatok oldódtak, hiszen a kormányzópártok szinte a teljes országban sikeresnek bizonyultak, azonban a strukturális változók 2014 és 2018 között jobban megosztották a politikai székértáborokat.

A tanulmány kimutatta, hogy a hazai választási eredményekben jól kimutatható a társadalmi törésvonalak vélemény- és térformáló szerepe. Ezeket a folyamatokat 2014-hez képest felerősítették a pártok retorikai manőverei, hiszen megállapítható, hogy 2018-ra a törésvonalak mentén tovább erősödtek az ellentétek. Nemzetközi folyamatokhoz hasonlóan jelentős a város-vidék ellentét, ami jobb és balliberális oldal mentén tematizálja a politikai táborokat, hasonlóképp az iskolázottság, a foglalkoztatottság és a gazdasági helyzet is. A választói magatartás imént felsorolt térbeliségét meghatározó tényezői 2018-ra erősödtek, azonban ezek értelmezésében a parciális hatások is fontosak. Mindemellett 2018-ra kicsit emelkedett a felekezeti hovatartozás választási magatartást differenciáló szerepe, azonban még így is gyenge és közepes korrelációkat tapasztaltunk, ami elmarad a nemzetközi példától. Az etnikai törésvonal szerepe megmaradt, azonban jelentősége némiképp csökkent. Ennek oka, hogy a nemzetközi migrációs folyamatok felülírták a hazánkon belüli etnikai eltérések konfliktusformáló hatását.

A végkövetkeztetések áttekintését követően kiemelhető, hogy a globális korrelációs értékek feltárták az alapvető térbeli struktúrákat, viszont a lokális különbségeket érdemes több területi szinten és módszerekkel vizsgálni. Ebből az következik, hogy további kutatási irány lehet, hogy ezeket a választókerületi léptéken kimutatott folyamatokat elemezzük más területi szinteken, például települési, vagy nagyvárosokon belül szavazóköri eredmények összevetésével. Tapasztalható-e más irányú összefüggés (Területi-Simpson paradoxon), valamint a módosítható területi egység problémája változtatja-e és ha igen hogyan a választási földrajzi térszerkezetet és összefüggéseket.

*Vida György, doktorjelölt, egyetemi tanársegéd  
Szegei Tudományegyetem, Természettudományi és Informatikai Kar,  
Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék  
e-mail: vidagy@geo.u-szeged.hu*

*Kovalcsik Tamás, PhD hallgató  
Szegei Tudományegyetem, Természettudományi és Informatikai Kar,  
Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék  
e-mail: kovalcsik.tamas@geo.u-szeged.hu*

## KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS



A tanulmány az Emberi Erőforrások Minisztériuma UNKP-18-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának támogatásával készült

## FELHASZNÁLT IRODALOM

- ANGELUSZ R.–TARDOS R. 2011: *Régi és új törésvonalak, polarizáció, divergenciaspirál*. In: TARDOS R.–ENYEDI ZS.–SZABÓ A. (szerk.): *Részvétel, képviselet, politikai változás. Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány, Budapest*. pp. 347-382.
- ALPEK B. L.–TÉSITS R. 2018: *Measuring Regional Differences in Labour Market Sensitivity in Hungary*. *Applied Spatial Analysis And Policy* 11(4): 640–658.
- ALPEK B. L.–TÉSITS R.–HOVÁNYI G. 2018: *Spatial Inequalities of Disadvantage Accumulation and their Impact on Employability in Hungary*. *Regional Statistics* 8(1), 135–152.
- BABBIE, E. 2017: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Balassi Kiadó, Budapest. 744 p.
- BARLAI, M. 2017: *Tradierte gesellschaftliche Konfliktlinien in Ungarn: Relevanz in der Posttransformationsphase*. 289 p. Bos Ellen (Bos Ellen Politikatudomány) Védés éve: 2017 Megjelenés/Fokozatszerzés éve: 2018
- BERTUS Z. 2016: *A radikális jobboldal megjelenése a különböző településtípusokban*. *Településföldrajzi Tanulmányok* 5(2): 70-79.
- BERTUS Z. 2017: *Investigating the background of radical right-wing mobilization in Hungary with regional statistical methods*. *Regional Statistics* 7(2): 190-208.
- BOROS L.–FABULA SZ.–HORVÁTH D.–KOVÁCS Z. 2016: *Urban diversity and the production of public space in Budapest*. *Hungarian Geographical Bulletin* 65(3) 209-224.
- BÓDI F.–BÓDI M. 2011: *Hol vannak a választók?* *Politikatudományi Szemle* 20(1): 51-74.
- DUSEK T.–KOTOSZ B. 2016: *Területi Statisztika*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 285 p.
- FALUS I.–OLLÉ J. 2008: *Az empirikus kutatások gyakorlata, Adatfeldolgozás és statisztikai elemzés*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. 342 p.
- HAJDÚ Z. 1992: *A választási földrajz Nyugat-Európában*. *Infó-Társadalomtudomány* 22(1) 71-76.
- HAJDÚ Z. 2006: *A 20. századi magyar parlamenti választások választási földrajzi kérdései*. *Múltunk* 51(1) 137-169.
- HEGEDŰS G. 2007: *Az Alföld 1990 és 2006 közötti választásföldrajzi sajátosságainak áttekintése*. In: Szónoky Ancsin G.–Pál V.–Karancsi Z. (szerk.): *A határok kutatója. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szeged-Szabadka* pp. 123-129.
- HUBAI L. 2018. *Választási földrajz*. Budapest, Dialóg Campus Kiadó 30 p.
- GYÓRI F. 2011. *A tehetségterképektől a tehetségföldrajzig*. *Tér és Társadalom* 25(4): 38-59.
- IGNÁCZ K.–SZABÓ B. 2014: *Választási eredmények Budapest történelmi munkásnegyedeiben, 1994-2014*. *Eszmélet* 104(1) 75-98.
- INGLEHART, R. 1977: *The silent revolution: changing values and political styles among Western publics*. – Princeton, University Press. 496 p.
- JOHNSTON, R. – PATTIE, C. 2011: *Tactical Voting at the 2010 British General Election: Rational Behaviour in Local Contexts?* – *Environment and Planning A: Economy and Space*. 43.6. pp. 1323-1340.
- KOVALCSIK T. 2018: *A Közép-magyarországi régió településeinek alternatív választókerületi térfelosztása*. *Településföldrajzi Tanulmányok* 7(1): 54-69.

- KOVÁCS Z. 2000: *Voksok a térben. A magyar parlamenti választások földrajzi jellemzői*. In: BÖHM A.–GAZSÓ F.–STUMPF I.–SZOBOSZLAI GY. (szerk.): *Parlamenti választások 1998*. Századvég Kiadó, Budapest. pp. 100-115.
- KOVÁCS Z.–DINGSDALE A. 1998: *Whither East European democracies? The geography of the 1994 Hungarian parliamentary election*. *Political Geography*, 17(4): 437-458.
- KOVÁCS Z.–VIDA GY. 2015: *Geography of the new electoral system and changing voting patterns in Hungary*. *Acta Geobalcanica* 1(2): 55–64.
- MÉSZÁROS J.–SOLYMOSSI N.–SPEISER, F. 2007: *Spatial distribution of political parties in Hungary 1990–2006*. *Political Geography* 26(4): 804-823.
- MOLNÁR T. 2015: *Empirikus területi kutatások*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 207 p.
- MORILL, R.–KNOPP, L.–BROWN, M. 2007: *Anomalies in red and blue: Exceptionalism in American electoral geography*. *Political Geography* 26(5) 525-553.
- NAGY G. 2007: *Changes in the political landscape in Hungary and the South Great Plain between 1990 and 2006*. In: KOVÁCS Cs. (szerk.): *From villages to cyberspace: In commemoration of the 65th birthday of Rezső Mészáros, Academician: Falvaktól a kibertérig: Ünnepi kötet Mészáros Rezső akadémikus 65. születésnapjára*. pp. 401-415.
- LEIB, J.–QUINTON, N. 2011: *On the Shores of the „Moribund Backwater”?* *Trends in Electoral Geography Research Since 1990*. In: WARF, B.–LEIB, J. (eds.): *Revitalizing Electoral Geography*. Ashgate Publishing Company, Burlington, pp. 9-30.
- LIPSET, S. M.–ROKKAIN, S. 1967: *Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: Introduction*. In: LIPSET, S. M. – ROKKAIN S. (eds.): *Party Systems and Voter Alignments: Cross national perspectives*. New York, The free Press.
- SAJTOS L.–MITEV A. 2007: *SPSS Kutatási és Adatkezelési kézikönyv*. Alinea Kiadó, Budapest. 404 p.
- QUINTON, N.–WEBSTER, G. R. 2011: *Electoral Alignments and Place-Based Cleavages in Statewide Votes in Alabama*. In: WARF, B. AND LEIB, J. (ed.): *Revitalizing Electoral Geography*. Ashgate Publishing Company, Burlington, pp. 195–218.
- SIPTÁR D.–TÉSITS R. 2014: *A szegénységi szegregáció területi jellegzetességei Baranya megyében*. *Humán Innovációs Szemle* 5(1-2): 139–162.
- SÜMEGHY D.–NÉMETH Á. 2018: *Etnikai Diverzitás és a Szélsőjobboldal megerősödése Svédországban 1991 után*. In: REMÉNYI P.–VERS R. (szerk.): *Az iszlám és Közép-Európa Geopolitika és migráció*, Magyar Földrajzi Társaság és a Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi és Földtudományi Intézet, Politikai Földrajzi, Fejlődési és Regionális Tanulmányok Tanszéke, Pécs, pp. 267-277.
- SZABÓ B. 2013: *Az új parlamenti pártok szavazóbázisának jellemzői Budapest példáján*. *Politikatudományi Szemle*. 22(3): 92-116.
- SZABÓ B.–TÁTRAI P. 2011. *Területi különbségek a pártpreferenciákban Szlovákiában, 1990–2010*. *Tér és Társadalom* 25(4): 61–80.
- SZABÓ B.–TÁTRAI P. 2016: *Regional and social cleavages in the Slovak elections after the change of the regime*. *Geograficky Casopis* 68 (3): 195-212.

- TÉSITS R.–ALPEK B. L.–SZABÓ R. (2015). *Some social and regional lessons of a complex Roma integration program: Case study from a Hungarian rural area*. Eastern European Countryside 21(1): 111–136.
- VIDA GY. 2014: *Politikai törésvonalak a magyar társadalomban a 2014-es országgyűlési választások alapján*. In: Kóródi T.–Sansumné Molnár J.–Siskáné Szilasi B.–Dobos E. (szerk.): VII. Magyar Földrajzi Konferencia kiadványa. Miskolc, Magyarország. ME Földrajz-Geoinformatika Intézet, pp. 668-677.
- VIDA, GY. 2016: *Az egyenlőtlen politikai reprezentációt létrehozó választási földrajzi hatótényezők mérési lehetőségei*. Területi Statisztika, 56(6): 643–659.
- VIDA GY.–KOVÁCS Z. 2017: *Magyarország átalakuló választási földrajza a 2010-es és a 2014-es parlamenti választások tükrében*. Földrajzi Közlemények 141(2): 125-138.
- WARF, B. 2011. *Class, Ethnicity, Religion and Place in the 2008 US Presidential Election*. In: WARF, B. AND LEIB, J. (ed.): *Revitalizing Electoral Geography*. Ashgate Publishing Company, Burlington, pp. 134–156.
- ZARYCKI, T. 1999: *The New Electoral Geography of Central Europe*. Research Support Center, Praha. 81 p.